

Karina Bauger

Utenforskap

En tematisk analyse av språk, grenser og identitet i Zeshan Shakar sin roman *Tante Ulrikkes vei* (2017)

Masteroppgave i Nordisk litteratur

Veileder: Gerd Karin Omdal

Mai 2019

Karina Bauger

Utenforskap

En tematisk analyse av språk, grenser og identitet i
Zeshan Shakar sin roman *Tante Ulrikkes vei* (2017)

Masteroppgave i Nordisk litteratur
Veileder: Gerd Karin Omdal
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

I denne oppgaven undersøker jeg hvordan utenforskap tematiseres i Zeshan Shakar sin roman *Tante Ulrikkes vei* (2017). I min analyse ser jeg hvordan temaene språk, identitet og grenser produserer utenforskap på ulike måter. Oppgaven har sin teoretiske forankring i sosiologisk og postkolonialistisk teori. Den sosiologiske teorien belyser forholdet mellom samfunn og individ, mens det postkolonialistiske perspektivet undersøker maktforhold mellom «majoritet» og «minoritet».

Analysen består av fire deler. I den første delen ser jeg på språkets betydning for hovedpersonenes tilhørighet til Stovner. I oppgavens andre del undersøker jeg hvordan grenser produserer utenforskap. Her utforsker jeg grensenes betydning på to nivåer, nivået i fiksjonen og nivået utenfor fiksjonen. På det første nivået analyserer jeg hvordan mediene konstruerer forestillingen om «den Andre». Deretter utforsker jeg rommet mellom to grenser. I tillegg diskuterer jeg kort hvordan romanen reforhandler grenser utenfor romanuniverset. I den tredje delen ser jeg på hvordan fremstillingen av «den Andre» i mediene påvirker hovedpersonenes identitetskonstruksjon. I analysens avsluttende del redegjør jeg for hvordan samfunnet strukturer og institusjoner produserer et strukturelt utenforskap i romanen.

I det siste kapittelet oppsummerer jeg analysens hovedargumenter og drøfter kort relevansen av en samfunnsvitenskapelig tilnærming til skjønnlitteraturen.

Forord

Takk til alle som har tatt seg tid til å lese, korrekturlese og kommentere oppgaven min.

En spesiell takk til:

Lovise, Synnøve, Nikoline og Tonje.

Sist men ikke minst, tusen takk til min veileder Gerd Karin Omdal!

Tusen takk for gode og konstruktive tilbakemeldinger!

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
Litteratur i et globalisert samfunn.....	1
1.1 Teori og metode.....	3
1.2 Handling	4
1.3 Resepsjon.....	5
Kapittel 2: Teori	8
2.1 Arjun Appadurai om modernitet.....	8
2.1.2 Arjun Appadurai om globalisering.....	9
2.2 Postkolonialisme, inklusjon, liminalitet og eksklusjon	11
2.3 Identitet og språk	16
2.4 Min teoretiske posisjonering	17
Kapittel 3: Tematisk analyse	18
3.1 Form og funksjon	18
3.2 Språk og tilhørighet.....	19
3.2.1 Jamal.....	20
3.2.2 Mo.....	22
3.2.3 Språk og tilhørighet.....	23
3.3 Grenser	24
3.3.1 Grenser i medielandskapet.....	24
3.3.2 Mellom to geografiske grenser	27
3.3.3 Romanens reforhandling av grenser.....	29
3.4 Identitet i et globaliseringsperspektiv.....	29
3.4.1 Mo.....	30
3.4.2 Jamal	33

Kapittel 4: Utenforskap	36
To former for utenforskap.....	36
Kapittel 5: Avslutning	39
Strukturelt utenforskap.....	39
5.1 En samfunnsvitenskapelig tilnærming til litteraturen.....	40
Litteraturliste	42
Masterarbeidets relevans for lektoryrket	45

Kapittel 1: Innledning

Litteratur i et globalisert samfunn

«Jeg undervurderer alltid hvor lite folk vet om det å vokse opp med minoritetsbakgrunn», sier forfatter Zeshan Shakar i et intervju i *Aftenposten* (Fjelltveit, 2018). I *Tante Ulrikkes vei* (2017) setter Shakar problemer under debatt og gir en stemme til de vi hører mye om, men ikke nødvendigvis mye fra. Handlingen er lagt til Oslo, nærmere bestemt Stovner og blokkene i Tante Ulrikkes vei. Nyhetssakene om Stovner har vært mange. De har vært preget av vold, kriminalitet og æreskultur. Politikere har snakket om manglende integrering, grunnet lavt utdanningsnivå og manglende sysselsetting i arbeidslivet. Integrasjon av innvandrere har vært og er fortsatt en av de største sosiale, økonomiske og politiske utfordringer i dagens Norge (Friberg & Midtbøen, 2017, s. 5).

På Stovner har over halvparten av befolkningen innvandringsbakgrunn (Statistisk sentralbyrå [SSB], 2018). Har vi fått svenske tilstander på Stovner? Dette spørsmålet stiller Ståle Økland seg i *Norske Tilstander* (2017). Økland beskriver situasjonen på Stovner slik: «Her ser vi de største forskjellene mellom Oslo øst og vest, og her finner vi en viktig del av norsk innvandrerkultur» (s. 6). Per Thomas Andersen peker på hvordan konflikter mellom individ, felleskap og samfunn er ett av den moderne litteraturens viktigste topoi i boka *Hvor burde jeg da være?* fra 2013. Dette har ført til at spørsmål knyttet til globalisering, kulturmøter og migrasjon har fått økt oppmerksomhet i litteraturen (Andersen, 2013, s. 47). I dagens litteratur finner hovedpersonen seg ofte ved fellesskapets grense, enten som outsidersen, avvikerens eller som den fremmede. En av de mest sentrale skikkelsene som tematiseres er migranten (s. 46-47). Et liknende perspektiv finner vi igjen hos Ingeborg Kongslien. Kongslien fremhever migrantens rolle i litteraturen og slår fast at: «Migration is a dominant feature of our time, and authors and protagonist in contemporary literature are quite frequently migrants, translinguals, and exiles» (2014, s. 111). Kongslien mener at flerkulturelle forfattere representerer et skifte fra den idealiserte homogene nasjonale identiteten, mot et multikulturelt samfunn i en postmoderne, kosmopolitisk og globalisert verden (s. 112).

Jeg kom over et godt sitat som beskriver hva *Tante Ulrikkes vei* prøver å formidle. Sitatet lyder som følger: «Når du leser god litteratur utvider du omfanget av det du klarer å forstå - hvor mange du klarer å se» (Emanuelson, 2012).

I denne oppgaven skal jeg undersøke «outsideren» ved felleskapets grense satt i en norsk kontekst. Handlingen er lagt til tidlig 2000-tallet. De to hovedpersonene i romanen kjenner på følelsen av utenforskap. Ifølge professor i sosiologi Aksel Tjora er utenforskap ikke en etablert fagterm. Til tross for dette er ordet mye brukt i dagligtalen. Tjora definerer utenforskap på følgende måte: «Uttrykket beskriver en situasjon der enkeltmennesker eller grupper av mennesker står utenfor samfunnet ellers, for eksempel der de ikke deltar i arbeidsliv eller tar utdanning, eller der de mangler språklig eller kulturell tilknytning til samfunnet ellers» (Tjora, 2018). Slik utenforskapet blir definert er det utfordrende for menneskene det berører og for samfunnet som helhet. Et gjennomgående tema i *Tante Ulrikkes vei* er hvordan identitet problematiseres i en tid preget av politiske, økonomiske, teknologiske og kulturelle endringer. Dagens samfunn er både flerkulturelt og globalt, noe som skaper andre utfordringer enn tidligere. I den sammenheng ønsker jeg å undersøke hvordan utenforskapet kommer til uttrykk i romanen. Dette skal jeg belyse ved hjelp av følgende problemstilling:

Hvordan tematiseres utenforskap i *Tante Ulrikkes vei*?

Problemstillingen vil videre besvares ved hjelp av temaene: språk, grenser og identitet. Til hvert tema vil jeg stille ett forskningsspørsmål knyttet til den overordnede problemstillingen:

- a) Hvilken betydning har *språket* for Jamal og Mo sin tilhørighet til Stovner?
- b) Hvordan produserer *grenser* utenforskap?
- c) Hvordan påvirker «andres blikk» individets *identitetskonstruksjon*?

1.1 Teori og metode

Oppgaven vil ta utgangspunkt i sosialantropologen Arjun Appadurai sin teori om globalisering. Arjun Appadurai vil i sitt verk *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization* (1996) forstå hvordan menneskets forestillingsverden blir produsert. For å forstå samfunnet kan vi ikke se bort fra globaliseringens virkefelt og ulike prosesser som kompliserer forholdet mellom individ, samfunn og fellesskap. På bakgrunn av Tjora (2018) sin definisjon av utenforskap, skal jeg i tillegg undersøke forholdet mellom individ og samfunn. Globaliseringsperspektivet vil av den grunn danne et teoretisk utgangspunkt for oppgaven. Modellen Appadurai presenterer tar utgangspunkt i fem dimensjoner av kulturelle strømninger som han kaller: etnolandskap, teknolandskap, finanslandskap, medielandskap og idélandskap.¹ Jeg har valgt å begrense meg til tre av hans landskaper: *etnolandskapet*, *medielandskapet* og *idélandskapet*. Forflytninger i etnolandskapet gir opphav til nye kulturmøter som setter spørsmålstegn ved det «norske». De elektroniske mediene i romanen konstruerer et dikotomisk skille mellom «oss» og «dem». Dette skillet blir ytterligere problematisert av globale og nasjonale hendelser, slik som 9/11 og æresdrapet på Stovner.

Jeg vil benytte meg av sosiologisk teori og et postkolonialistisk perspektiv i min analyse. Med disse perspektivene løftes blikket opp på et samfunnsnivå i romanuniverset. To sentrale teoretikere innenfor det postkolonialistiske feltet er Edward Said og Homi K. Bhabha. Jeg vil først og fremst anvende deres perspektiver når jeg undersøker grenser og hvordan «andres» blikk påvirker hovedpersonene i romanen. Videre ønsker jeg å rette blikket mot individet og individets identitet. Richard Jenkins og Stuart Hall sine identitetsteorier vil stå sentralt i denne sammenheng. Den sosiologiske teorien ser på forholdet mellom individ og samfunn, mens det postkolonialistiske perspektivet avdekker det asymmetriske maktforholdet mellom «majoritet» og «minoritet» i romanen. Ved hjelp av tekstlesning og tematisk analyse vil jeg utforske hvordan ulike former for utenforskap kommer til syne hos de to hovedpersonene i romanen.

¹ Jeg bruker den norske oversettelsen (etnolandskap, teknolandskap, finanslandskap, medielandskap og idélandskap). Appadurai kaller landskapene: *ethnoscapes*, *technoscape*, *financescapes*, *mediascapes* og *ideoscapes* (1996, s. 33).

1.2 Handling

Zeshan Shakar (f. 1982) er oppvokst på Stovner og utdannet statsviter. Shakar debuterte høsten 2017 med romanen *Tante Ulrikkes vei* som han mottok Tarjei Vesaas debutantpris for. I *Tante Ulrikkes vei* (2017) møter vi to hovedpersoner som begge går på samme skole. Vi følger de to i perioden mellom 2001 til 2006. Fellestrekkene er at begge er bosatt i samme oppgang i en blokk i gata Tante Ulrikkes vei på Stovner. Foreldrene deres har innvandret til Norge. Den ene hovedpersonen heter Mohammed, men bruker kallenavnet Mo. Mo har store ambisjoner om å gjennomføre en utdanning og kan ikke fullføre skolen fort nok. Foreldrene hans er ambisiøse og pådrivere i hans utdanning. Han mottar et særskilt stipend fra Lånekassa for å ta videre utdanning. I løpet av de fem årene vi følger Mo begynner han på Blindern for å studere samfunnsøkonomi. Han gjennomfører en klassereise og får seg en norsk kjæreste på veien.² Likevel blir ikke tilværelsen på Blindern slik som han hadde forestilt seg.

Den andre hovedpersonen i romanen er Jamal. Jamal dropper tidlig ut av videregående. Han beskriver seg selv som: «Svarting, muslim, fra Stovner, T.U.V., Tante Ulrikkes vei, du veit, representerer alltid» (s. 15). Livet hans er preget av hasjrøyking på gatene og en sterk tilknytning til vennene på Stovner. Å «representere» er et viktig ord for Jamal. Han representerer Stovner og er stolt av stedet, i motsetning til Mo. Han forteller om en hverdag preget av dårlige økonomiske vilkår og en opplevelse av lite mobilitet. Han får etter hvert jobb som bilvasker og telefonselger hos Norsk Gallup, men arbeidsforholdene er dårlige og han slutter. Moren hans er uføretrygdet og dypt deprimert. Jamal har en yngre bror som heter Suli. På grunn av morens situasjon, må Jamal stille opp på foreldremøter og bistå familien økonomisk. Redselen for at barnevernet skal blande seg inn i livet deres, ligger der som en konstant trussel.

² Gullestad definerer begrepet klassereise slik: «[reisen] går i korthet ut på at et menneske vokser opp i en type miljø, og så, gjennom utdanning [...] beveger seg til og lever sitt liv i andre miljøer, samtidig som kontakten ofte beholdes med deler av opprinnelsesmiljøet [...]» (2002, s. 73).

1.3 Resepsjon

Det har ikke blitt etablert en forskningstradisjon om romanen. En av hovedgrunnene er at romanen ble utgitt i 2017. Det har likevel blitt skrevet masteroppgaver om samme tematikk (se f. eks. Pedersen, 2016). Sara Skarabot Pedersen har skrevet om Maria Navarro Skaranger sin roman *Alle utlendinger har lukka gardiner* (2015) og Jonas Hassan Khemiri sin roman *Ett öga rött* (2003). Jeg fokuserer på hvordan språk, identitet og grenser tematiserer utenforskap, i motsetning til Pedersen som legger vekt på språkets grammatiske funksjon i forbindelse med identitet og tilhørighet. Andre masteroppgaver innenfor feltet støtter seg på teoretikere som Zygmunt Baumann og Anthony Giddens. I min oppgave ønsker jeg å undersøke globaliseringsprosesser som kompliserer forholdet mellom individ og samfunn. Her mener jeg at Appadurai sitt teoretiske rammeverk viser flere aspekter, enn de nevnte teoretikerne. Appadurai ser blant annet på hvordan medier og ideologier påvirker individer og grupper. På grunn av en manglende forskningstradisjon om *Tante Ulrikkes vei*, har jeg valgt å legge vekt på anmeldelser, samt Shakars egne uttalelser i media.

Tante Ulrikkes vei mottok strålende kritikker fra et samlet pressekorps. Flere av kritikerne fremhevet det troverdige og realistiske ved romanen. Arne Hugo Stølan fra *VG* var svært positiv i sin anmeldelse av romanen. I anmeldelsen fremhever Stølan romanens viktighet og kunstneriske vellykkethet, når han skriver at: «Den sterke, viktige og kunstnerisk vellykkede romanen om hvordan det kan være å vokse opp som norskfødt barn av første generasjons innvandrere i drabantby-Oslo» (Stølan, 2017). Stølan mener at *Tante Ulrikkes vei* oppleves som en autentisk beskrivelse av miljøet på Stovner, som de aller fleste kun har kjennskap til gjennom media. I tillegg fremhever han det politiske aspektet ved romanen. Stølan mener at *Tante Ulrikkes vei* både er en oppvekstroman og en politisk roman. Stølan sier at romanen vekker en følelse av befrielse og ubehag på samme tid: «Befrielse fordi den er troverdig, spennende å lese og språklig nyskapende. Ubegag fordi den viser fram bildet av en samfunnssituasjon der den såkalte integreringsprosessen ennå har en vei å gå, for å si det forsiktig» (Stølan, 2017).

Helene Hansen fra *Aftenposten* skriver at *Tante Ulrikkes vei* er en roman for sin tid. Hansen skriver at: «Zeshan Shakars debutroman er satt til en tid da mp3-spiller og internett var nytt [...] og utenforskapet et voksende problem. I dag, over ti år senere, står vi fremdeles

ovenfor mange av de samme utfordringene». Hun trekker frem at Shakar fremstiller Stovnermiljøet med en kompleksitet, som et motsvar til den negative medieoppmerksomheten. Ifølge Hansen er en av romanenes største konklusjoner «[a]t det ikke er fasadeoppussing og rekordstore lamper som skal ‘redde’ Groruddalen, men en generell holdningsendring og større forståelse for miljøer en ikke er en del av» (Hansen, 2018).

Erle Sørheim fra *Dagbladet* mener at boka både er viktig, vond og god i sin beskrivelse av to muslimske gutters tenåringsliv. Sørheim fokuserer på romanens litterære kvaliteter og applauderer Shakar sin evne til å fremstille karakterene og miljøet virkelighetsnært: «Sjelden har man fått et så ekte og rått, men også trist innblikk i en verden mange ikke kjenner, og kanskje til og med frykter». Videre sier hun at: «[*Tante Ulrikkes vei*] har derfor blitt en bok som åpner øynene og gjør leseren klokere [...]» (Sørheim, 2017). I likhet med Sørheim vektlegger også Bernhard Ellefsen fra *Morgenbladet* det virkelighetsnære i romanen. Ellefsen applauderer fortellingens alminnelighet: «Fortellingene guttene deler, er stort sett helt alminnelige. Og der ligger styrken. Rasismen de beskriver er konsekvent manifestert i nokså sparsommelige og nøkterne bilder som virkelig slår» (Ellefsen, 2017).

Shakar har bevisst unngått termen «den store norske innvandrerromanen». Til *Aftenposten* sier han at han bevisst har unngått de negative assosiasjonene knyttet til begrepet: «Jeg lurte jo på hva som skal til for at noe blir norsk. Det er ikke en innvandrerroman jeg har skrevet, og det ble jo også fremhevet av flere anmeldere» (Borud, 2018). For Shakar handler ikke *Tante Ulrikkes vei* kun om forholdet mellom majoritet og minoritet. Det handler i like stor grad om en klassereise. I et intervju med *Manifest tidsskrift* poengterer Shakar dette: «Det handler om økonomi og kapital også, ikke bare minoritet og majoritet» (Hagen, 2018). Shakar kritiserer den offentlige presse og deres retorikk i forbindelse med integrering og fremmedgjøring. I et intervju med *Agenda Magasin* sier han: «Men hvis det er en skurk, så er det vel den offentlige debatten, media og det politiske liv. Den offentlige samtalen» (Schultz, 2018). Ifølge Shakar har ikke romanen en politisk agenda, men er kritisk til medias tilnærming til disse temaene, og han hevder at: «[g]enerelt synes jeg at media har sluppet billig unna med å skape polariserte og konfliktfylte integreringsdebatter» (Hagen, 2018). Ellefsen fra *Morgenbladet* skriver også at Shakar sin roman er «en viktig roman ikke fordi den representerer noe, men fordi den er god» (2017).

I et intervju med *Redd Barna* forklarer Shakar hvordan andres stigmatiserende blikk er med på å forsterke utenforskapet hos minoritetsungdom på Stovner: «[...] det utenforskapet de

kjenner på handler mest om hvordan andre ser på Stovner, og belastningen av blikket utenfra. Minoritetsbakgrunnen legger seg som et ekstra lag oppå utenforskapet ungdommene kjenner på[...]» (Sommerseth, 2018). Utenforskapet fremheves også av anmelder Yohan Shanmugaratnam fra *Klassekampen*. Shanmugaratnam skriver at romanen forteller noe om utenforskapet i dagens samfunn: «Zeshan Shakars bok handler i utgangspunktet om én gate og to liv, men forteller også noe større om tilhørighet og utenforskap» (Shanmugaratnam, 2017).

De ulike anmeldelsene indikerer at *Tante Ulrikkes vei* gir et realistisk bilde av to unge minoritetsgutters oppvekst på Stovner. Det realistiske elementet i romanen ligger i at miljøet og karakterene er komplekst beskrevet. De hverdagslige beretningene forsterker kompleksiteten. Romanen åpner opp en verden som de fleste kun har kjennskap til gjennom media. Shakar sender dermed noen stikk i retning media, og måten mediene fremstiller integreringsdebatten i et negativt lys. *Tante Ulrikkes vei* er en roman som forteller noe om samfunnet vi lever i. Shakar beskriver to gutter som ikke finner sin plass i det norske samfunnet. Ett problem jeg ønsker å utforske videre i oppgaven er følelsen av utenforskap og hvordan dette uttrykkes i et flerkulturelt og globalisert samfunn.

Kapittel 2: Teori

2.1 Arjun Appadurai om modernitet

Appadurai trekker frem fremveksten av elektronisk media og migrasjon som to av de viktigste faktorene i moderniteten. Sammenhengen mellom disse to er at de «create specific irregularities because both viewers and images are in simultaneous circulation» (Appadurai, 1996, s. 4). Et viktig poeng er at hverken seere eller bilder er bundet til faste områder. Sammenhengen mellom medier og migrasjon er at de spiller en viktig rolle for «the work of imagination as constitutive feature of modern subjectivity» (s. 3). Forestillinger står derfor sentralt i Appadurai sin forståelse av moderniteten. Begrepet bygger på Benedict Anderson sin forståelse av *forestilte felleskap* og den franske betydningen av *imaginary* (s. 33).³

Appadurai definerer forestillingsverdener som «the multiple worlds that are constituted by the historically situated imaginations of persons and groups spread around the globe» (s. 33). På grunn av den teknologiske ekspansjonen har mennesket nå mulighet å forestille seg mulige drømmer og fantasier om å flytte et annet sted, enn der de opprinnelig kom fra (s. 6). Mennesker kan derfor konstruere kollektive forestillinger som opererer på tvers av landegrenser. Sammenhengen mellom medier og kollektive forestillinger forklarer Appadurai slik: «collective experiences of the mass media [...] can create sodalities of worship and charisma [...] moving from shared imagination to collective action» (s. 8). Han konkluderer med at forholdet mellom elektroniske medier og migrasjon kobler globalisering sammen med moderniteten (s. 4).

Slik jeg forstår Appadurai produserer mediene ulike forestillinger og forestillingsverdener på tvers av landegrenser. Disse forestillingene blir en del av menneskets virkelighetsforståelse. Et viktig aspekt ved disse forestillingene er at de kan være kollektive. Mediene er en aktør som kan produsere slike kollektive forestillinger. Eksempelvis kan en «innvandrerskeptisk»

³ Forestilte felleskap (Oversatt: imagined communities) Ifølge Benedict Anderson førte utviklingen av skriftlige medier det mulig for leseren å bli en del av et større forestilt felleskap (Strauss, 2006, s. 329).

diskurs i mediene produsere «fremmedfrykt» blant befolkningen. Perspektivet blir dermed en del av individets og gruppens virkelighetsforståelse.

2.1.2 Arjun Appadurai om globalisering

Appadurai vil først og fremst utvikle et teoretisk rammeverk for å forstå dagens globale økonomi. Hovedpoenget er at kompleksiteten i dagens globale økonomi «[...] has to do with certain fundamental disjunctures between economy, culture, and politics [...]» (Appadurai, 1996, s. 33). Den globale flyten av mennesker, bilder, teknologi og penger er svært kompleks og kan av den grunn ikke forklares med en enkel modell. En av grunnene er at den globale flyten har forskjellig hastighet og mål, som varierer i ulike regioner, nasjoner og samfunn (Appadurai, 2000, s. 5). Appadurai ønsker å undersøke *disjunctures* ved å se på fem dimensjoner av globale kulturelle strømninger.⁴ De fem dimensjonene kaller han for: etnolandskapet, medielandskapet, finanslandskapet, teknolandskapet og idélandskapet. Appadurai bruker betegnelsen *scapes* for å beskrive de flytende og uregelmessige formene på landskapene. Landskapene er «[...] deeply perspectival constructs, inflected by the historical, linguistic, and political situatedness of different sorts of actors [...]» (Appadurai, 1996, s. 33). De komplekse landskapene følger sine egne spilleregler og påvirker hverandre. Et poeng er at de produserer ulike forestillingsverdener og disse kan variere avhengig av historiske, lingvistiske og politiske forhold. Individet er derfor «[...] the last locus of this perspectival set of landscapes, for these landscapes are eventually navigated by agents who both experience and constitute larger formations [...]» (s. 33). De fem ulike landskapene kan derfor bli sett på som en modell for å forstå hvordan globaliseringen påvirker og skaper våre konstruksjoner av kulturelle forestillingsverdener.

Forflytninger i etnolandskapet danner et rammeverk for å forstå dagens flerkulturelle situasjon. Etnolandskapet består av mennesker i bevegelse. Turister, flyktninger, migranter, arbeidere og andre grupper som forflytter seg rundt i verden utgjør en viktig del av dagens verdensbilde. Disse gruppene skaper politiske implikasjoner både innenfor og utenfor nasjonalstatens grenser. De ulike gruppene som flytter på seg har ulike grunner og forutsetninger for å

⁴ Appadurai kaller dette for «global cultural flows». Hovedpoenget er at dagens globale flyt (flyt av mennesker, penger, bilder og idéer) har blitt så kompleks at det har ført til økt deterritorialisering.

bevege på seg. Selv om mennesker har blitt mer mobile, har ikke alle de samme mulighetene. Det er for eksempel store kontraster mellom turisten og flyktningen. Turisten har stor grad av valgfrihet, og kan bevege seg fritt over grenser, mens flyktningen er nødt til å flytte. Disse menneskene har ulike forventninger og fantasier for hvordan det nye livet blir (s. 33). Forflytninger i etnolandskapet gir opphav til et mangfoldig sett av identiteter og er en av de viktigste faktorene i moderniteten (s. 4). To landskap som er tett forbundet er medielandskapet og idélandskapet. Medielandskapet omfatter elektroniske kapasiteter og deres evne til å produsere og spre informasjon (aviser, magasiner, internettdistributører, tv). Bildene mediene produserer kan anvendes på forskjellige måter. Dette avhenger av bruksområde, format, publikum og interessene til de som eier og kontrollerer bildene. Mediene konstruerer og endrer våre forestillinger om verden, fordi landskapet er sentrert rundt bilder bestående av «narrative-based accounts of strips of reality» (s. 35). Disse fragmenterte virkelighetsbildene kan gi opphav til ulike forestillingsverdener hos individet. Bildene kan derfor bli et sett av metaforer som mennesket lever etter, fordi de representerer mulige drømmer og fantasier (s. 36). Det kan av den grunn være vanskelig å skille mellom det virkelige og uvirkelige (s. 35). I en tid hvor dagens utfordringer både er nasjonale og transnasjonale, spiller mediene en kritisk rolle i fremstillingen av og forhandlinger om identiteter (Tufté, 2003, s. 17). Idélandskapet består av bilder som er forbundet med politikk og statsideologier, og deres mot-ideologier, hvor målet er få tak i den samme statsmakten. Landskapet består av tanker og elementer fra opplysningstiden, inkludert begreper som *frihet*, *suverenitet*, *representasjon* og *demokrati*. Idélandskapet knyttes til hvordan ulike diskurser i samfunnet blir opprettholdt og reproduisert. Flyt av ideologier skaper dermed konflikter, fordi ulike begreper har ulik betydning i forskjellige kontekster. Begrepet demokrati er en av de mest fremtredende termene i dagens samfunn. Likevel vil betydningen av begrepet variere innenfor ulike nasjonale og transnasjonale kontekster. Flyt av mennesker og bilder kompliserer forholdet i idélandskapet. Det dreier seg om ideologier, favorisering av bestemte tenkemåter og motstand mot religiøse og politiske overbevisninger (Appadurai, 1996, s. 36). I tillegg til disse vil jeg kort nevne hvordan Appadurai beskriver de resterende landskapene. *Finanslandskapet* viser hvordan det økonomiske landskapet har blitt mer mystisk, skiftende og vanskelig å følge med på. *Teknolandskapet* viser til den globale forflytningen av teknologi (s. 34).

De tre landskapene etnolandskapet, medielandskapet og idélandskapet danner utgangspunkt for å forstå hvordan menneskets forestillingsverdener kan komme i konflikt med hverandre. Individets forestillinger om seg selv blir påvirket av flyt av bilder, idéer og ulike forestil-

lingsverdener. *Tante Ulrikkes vei* problematiserer forholdet mellom de tre landskapene. Foreldrene til Mo og Jamal har innvandret til Norge. De utgjør en del av etnolandskapet. Hovedpersonene er født i Norge, men det politiske landskapet får konsekvenser for deres identitet. I romanen får globale hendelser slik som 9/11 betydning for personer med innvandrerbakgrunn. Hovedpersonene har tilknytning til islam og identifiserer seg selv som muslimer. Konfliktlinjene i idélandskapet, samt det politiske klimaet etter 9/11, skaper et bilde av «den Andre» i en vestlig diskurs. I den sammenheng er det relevant å trekke inn Edward Said sin teori om *Orientalisme*. Mediene konstruerer «den Andre» og skaper et skille mellom Vesten og Østen. Et eksempel fra romanen som viser hvilke konsekvenser globalisering får, ser vi når Mo er på vei hjem fra en ferietur i Spania. Han blir stoppet i tollkontrollen, mistenkt for ulovlig innvandring (Shakar, 2017, s. 316). Mo er i bevegelse i etnolandskapet som turist. Han blir stoppet fordi det politiske klimaet er svært anspent. Forestillingen om skillet «oss» og «dem» blir formidlet gjennom mediene fordi de konstruerer et bilde av «den Andre» som fremmed og farlig. På mikronivå får medielandskapet og idélandskapet innvirkning på individets forestillinger om seg selv. For Mo blir mediens negative fremstilling av innvandrere en del av hans identitet. Den negative fremstillingen av Stovner fører til at Mo vil lengst mulig vekk. Jamal distanserer seg fra det norske samfunnet, fordi han blir fremstilt som «den Andre» i mediene. Disse mekanismene forsterker følelsen av utenforskap. I forbindelse med dette vil jeg undersøke begrepene postkolonialisme, inklusjon, liminalitet og eksklusjon.

2.2 Postkolonialisme, inklusjon, liminalitet og eksklusjon

En viktig teoretiker innenfor formidlingen av postkolonialistisk litteratur i en skandinavisk kontekst er professor i litteratur Hans Hauge. I kapittelet «Postkolonialisme» i boka *Litteraturs tilgange - metodiske angrepsvinkler* (2001) gir Hauge en innføring i postkolonialisme med hovedvekt på dansk litteratur. Perspektivet er overførbart til norske forhold. Hauge argumenterer for at det er nyttig å dra inn et postkolonialt blikk i dagens litteratur, på grunn av «afviklingen af nationsstaten, globalisering, individualisering og indvandring» (Hauge, 2001, s. 395). Faktorene Hauge trekker frem er også karakteristiske for det norske samfunnet. Av den grunn er perspektivet også overførbart til min oppgave. Hauge nevner tre punkter som viser hva postkolonialisme kan innebære. I min oppgave er det ett punkt som er av særlig interesse. Hauge argumenterer for at en postkolonialistisk lesning kan anvendes i møte med tekst som er produsert av personer med innvandrerbakgrunn (s. 404). En litteraturviter som skriver om postkolonialisme i norsk sammenheng, er Mads B. Claudi. Claudi hevder at postkolonialis-

men ønsker å utvikle et teoretisk rammeverk for å avdekke og analysere maktforholdene mellom Vesten og ikke-vestlige samfunn. Claudi mener at en relevant problemstilling i forbindelse med postkolonialistiske analyser er å studere «hvilke holdninger til mennesker av ikke-vestlig bakgrunn som kommer til uttrykk i vestlig litteratur [...]» (Claudi, 2013, s. 190).

Hauge og Claudi sine argumenter viser relevansen av et postkolonialistisk blikk i min lesning. Hovedpersonene i *Tante Ulrikkes vei* har en ikke-vestlig bakgrunn og blir i stor grad definert av «andres blikk». På bakgrunn av dette er det fruktbart å trekke inn Edward Said sin teori om *Orientalisme*. Orientalismen er en diskurs som ble produsert som Vestens motpol (Said, 1994, s. 12). En diskurs er en måte å snakke, tenke og skrive på, altså en samling av uttrykksmåter innenfor ulike kontekster. Said mener at Vesten har legitimert en forestilling om «Orienten» innenfor ulike institusjoner, og dette påvirker og styrer måten vi snakker og tenker om Orienten på. Denne forestillingen blir dermed en del av vår virkelighetsforståelse. Kolonisatoren (Vesten) kontrollerer maktdiskursen og den koloniserte (Østen) aksepterer stereotypiske fremstillinger. Stereotypiske fremstillinger og kategoriseringer er med på å legitimere skillet mellom «oss» og «dem» ytterligere (Claudi, 2013, s. 195). Said sitt utgangspunkt er å undersøke det ujevne maktforholdet mellom «Orienten» og «Oksidenten», hvor forestillingen om «Orienten» baserer seg på et ideologisk konstruert skille mellom Østen og Vesten.⁵ Han analyserer forholdet mellom kolonisatoren og den koloniserte, med vekt på relasjonen mellom Europa og Asia (Said, 1994, s. 27). Mekanismene i Said sin teori som for eksempel det asymmetriske forholdet mellom «majoritet» og «minoritet», ser vi igjen i dagens samfunn. Begreper som «minoritet» og «ikke-etnisk norsk» uttrykker en implisitt motsetning, mot en «majoritet» med en «etnisk-norsk bakgrunn». I tillegg har fremstillingene i mediediskursen ofte vært ensporet og lite nyansert (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2019). Slike kategoriseringer fører til at en definerer «den andre» i motsetning til «oss». Når det i tillegg er ytterst få innvandrere som kommer til ordet i mediene, skaper det mange av de samme mekanismene som Said refererer til. Slik Said ser det har ikke «Orienten» mulighet til å representere seg selv, fordi den blir representert av andre (Said, 1994, s. 31). I min oppgave

⁵ «Oksidenten» er en betegnelse på Vesten (Frankrike og Storbritannia), mens «Orienten» (Asia) er en betegnelse på Østen (Said, 1994).

vil jeg undersøke hvordan «den Andre» blir etablert i romanuniversitet og hvordan kategoriseringene produserer utenforskap.

Said sitt perspektiv er relevant å trekke inn når jeg skal undersøke motsetningene romanen opererer med. Ifølge Said har ikke «de Andre» noen stemme, de kommer ikke til ordet. Dette utfordres av Shakar fordi han gir Mo og Jamal en stemme og bryter ned forestillingen om «den Andre» i romanen. I romanuniverset derimot, har Mo og Jamal liten grad av makt. Det finnes usynlige grenser som opprettholder utenforskapet:

We live in a world of lines and compartments. We may not necessarily see the lines, but they order our daily life practices, strengthening our belonging to, and identity with, places and groups, while – at one and the same time – perpetuating and re-perpetuating notions of difference and othering (Newman, 2006).

En teoretiker som studerer grenser i en nyere skandinavisk kontekst er sosiologen Jan Inge Jönhill i boka *Inklusion och exklusion: en distinktion som gör skillnad i det mångkulturella samhället* (2012). Jönhill undersøker grensene mellom inklusjon og eksklusjon i det multikulturelle samfunnet og er av den grunn relevant å trekke inn i analysen. Distinksjonen mellom inklusjon og eksklusjon har likhetstrekk med Said sitt begrepspar «oss» og «dem», men skiller seg ut på en rekke områder. Jönhill sin teori tar utgangspunkt i Niklas Luhmann sin systemteori. Systemteorien deler opp samfunnet i flere systemer og omverdener. Et system defineres «som en distinktion mellan system och dess omvärld» (Jönhill, 2012, s. 11). Systemet er det som befinner seg innenfor, mens *omverdenen* befinner seg utenfor. Termene inklusjon og eksklusjon fungerer som en distinksjon for menneskets tilhørighet eller ikke-tilhørighet til samfunnet som et kommunikativt system. Mellom systemet og omverden er det en usynlig grense som må bli passert for å bli inkludert. Sosiale systemer består av alt fra daglige interaksjoner til ulike organisasjoner. Et viktig poeng Jönhill trekker frem er at organisasjoner først og fremst er ekskluderende (s. 42). Mennesker skaffer seg makt og tilgang gjennom kommunikasjon. Individet har flere identiteter som er tilknyttet forskjellige systemer (s. 36). Ifølge Jönhill er det ikke alltid ønskelig å bli inkludert i ett system. Han poengterer at «Även om inklusion i flertalet sociala kontexter är en grundförutsättning för att överleva och leva i samhället, är det inte givet att inklusion alltid bör eller måste eftersträvas» (s. 42). Han konkluderer med at inklusjon ikke er nødvendig, fordi et individ kan aktivt velge å bli ekskludert fra systemet.

Min hensikt med Jönhill sin teori er at jeg skal anvende begrepene inklusjon, eksklusjon og systemer når jeg skal kartlegge utenforskapet i romanen. Jönhill og Said opererer begge med distinksjoner som skiller «oss» fra «dem». I min analyse vil jeg vil anvende Said som en inngangsport når jeg skal utforske hvordan forestillingen om «de Andre» blir produsert i medielandskapet. Jönhill sin teori vil jeg benytte meg av når jeg skal kartlegge hvilke system(er) hovedpersonene har tilgang eller ikke tilgang til i romanuniverset. Jeg oppfatter Stovner, Blindern og utdanningsinstitusjonen som adskilte sosiale systemer.

Det er likevel noen begrensninger med de nevnte teoretikerne. De undersøker ikke grensene mellom inklusjon og eksklusjon – og om det eventuelt finnes noen motstrategier i møte med denne problematikken. Med dette i mente vil jeg tilføre ett til perspektiv som utfyller de teoretiske manglende. Her vil jeg anvende Homi K. Bhabha sin tilnærming til grenser. I *Locations of culture* (1994) undersøker Bhabha grensenes betydning i en postkolonialistisk kontekst. Bhabha setter spørsmålsteget ved binære systemer og er uenig med Said om den fastlåste dikotomien mellom «oss» og «dem». For Bhabha handler det først og fremst om «[...] disjunct positions that minorities occupy ambivalently within the nation's space» (Bhabha, 2011, s. 57). Bhabha er opptatt av å undersøke grenseområdet, hvor endring kan skje. Dette området kaller han for liminalitet. Liminalitet er en mellomtilstand, som blir kategorisert av tvetydighet og hybriditet. Begrepet kan defineres slik: «The threshold or liminal may be defined as a passageway across a boundary, an opening which permits movement from one space to another [...]» (Wilson & Tunca, 2015, s. 1). Grenseområdet er ikke fastlåst i en enten eller dynamikk. Hovedpoenget til Bhabha er at det kan utvikles hybride former som spiller på forskjeller. I motsetning til Said, mener Bhabha at stereotypier kan endres. Denne endringen foregår i det han omtaler som det *liminale rom*.⁶ Han bruker trappen som metafor i sin beskrivelse av fenomenet:

⁶ Jeg har valgt å oversette Bhabha sitt begrep *liminal space* til liminalt rom. Et liminalt rom en grensetilstand eller terskeltilstand.

The stairwell as liminal space, in-between the designations of identity, becomes the process of symbolic interaction, the connective tissue that constructs the difference between upper and lower, black and white. The hither and thither of the stairwell, the temporal movement and passage that it allows, prevents identities at either end of it from settling into primordial polarities. This interstitial passage between fixed identifications opens up the possibility of a cultural hybridity that entertains difference without an assumed or imposed hierarchy (Bhabha, 1994, s. 4).

Det liminale rommet kan bli sett på som en overgangstilstand, der endring kan skje. For Said finnes ikke dette rommet, med andre ord endring kan ikke skje. Said mener at kolonisatoren og den koloniserte befinner seg på hver sin side i det liminale rom. Teorikapittelet vil avsluttes med det viktige begrepet identitet. De ulike landskapene (jf. Appadurai, 1996) påvirker individet og deres forestillinger, noe som får betydning for individets identitet.

2.3 Identitet og språk

Begrepet *identitet* stammer fra det latinske ordet *idem*, som betyr uforandret eller det samme. I det moderne samfunn blir derimot denne forståelsen av identitet kraftig utfordret. Kulturteoretiker og sosiolog Stuart Hall (1992) undersøker forholdet mellom identitet og modernitet i kapittelet «The Question of cultural identity» i boka *Modernity and its Futures*. Hall mener at globaliseringen har ført til at subjektet har beveget seg fra stabilitet til fragmentering. Ifølge Hall preges det moderne subjekt av: «[...] different identities at different times, identities which are not unified around a coherent ‘self’» (s. 277). Individet har ikke lenger en stabil identitet, men flere identiteter på samme tid. Hall mener at identitet er en konstruksjon og denne konstruksjonen foregår i samfunnets maktdiskurser.

Sosiologen Richard Jenkins benytter seg av begrepet *sosial identitet* i boka *Social Identity* (2014). Jenkins mener at menneskets identitet er nedfelt i språket. Jenkins sin definisjon av identitet er: « [...] our understanding of who we are and who other people are, and, reciprocally, other people’s understanding of themselves and of others (which includes us) » (Jenkins, 2014, s. 18). Identifisering er en prosess som er avhengig av et handlende individ og krever interaksjon. En persons identitet er alltid dynamisk og vil være i forandring. I likhet med Jenkins mener den norske antropologen Marianne Gullestad (2002, s. 64), at en persons identitet må «[...] presenteres, diskuteres, forhandles, bekreftes – og avvises – i samvær med andre». Gullestad og Jenkins sine forståelser av begrepet identitet, ligger tett opptil den sosiologiske retningen *interaksjonisme*. Sentralt innenfor en slik tankegang er hvordan mennesker gjennom samhandling utvikler en forståelse av oss selv og av andre (Aalberg & Elvestad, 2005, s. 67). Språket utgjør derfor et viktig aspekt ved menneskets identitet. Språket forteller noe om hvem man er, hvor man kommer fra og hvor man hører hjemme (Sernhede, 2002, s. 107).

Identitet kan videre deles inn i en *individuell* og en *kollektiv* identitet. Den *individuelle identiteten* beskriver menneskets egen bevissthet om å være seg selv over tid, samt hennes eller hans oppfatning eller begrensning av seg selv som person. Psykologen Jürgen Straub (2002) peker på at et viktig aspekt ved menneskets identitet er evnen til å tilpasse seg sine omgivelser. Straub (2002) sier at: «Tolerating differences and ambiguities, recognizing them as such, and being able to live with them is a necessary component of successful identity work» (s. 66). Den *kollektive identiteten* refererer til menneskers forståelse av å være lik eller ha likhe-

ter med andre (Friese, 2002, s. 1). Likhetene gjør at vi kan identifisere oss som en del av en gruppe eller et nettverk.

Min forståelse av identitet er at det er et sosialt fenomen som hele tiden er i forhandling i samvær med andre mennesker. I det globaliserte samfunn er individets identitet fragmentert og splittet. Subjektet har flere identiteter og kan ha ulike roller knyttet til ulike system. Individets evne til å mestre omgivelsene er en nøkkel til å lykkes i sitt identitetsarbeid.

2.4 Min teoretiske posisjonering

Grenser er en grunnleggende mekanisme hos individet. Grenser definerer «oss» og «kjent» i motsetning til «dere» og «fremmed». Enhver kultur deler verden opp i vårt indre rom og deres ytre rom (Lotman, Bryn & Børtnes, 2008, s. 91).

Det overordnede målet for denne oppgaven er å undersøke hvordan utenforskap tematiseres. Målet er knyttet til to teser: Min første tese er at grenser spiller en avgjørende rolle i romanen for det nevnte utenforskapet. Den andre tesen er at utenforskapet har et strukturelt opphav. De ulike teoretikerne jeg har trukket frem viser problematikken knyttet til utenforskap. Appadurai viser hvordan migrasjon og medier produserer nye forestillinger. Dette får konsekvenser for individets identitet. Subjektet er fragmentert og påvirkes av ulike globaliseringsfaktorer (jf. Appadurai, 1996) som virker på samfunnsnivå og individnivå. Som Hall påpeker blir individet «dratt» i ulike retninger innenfor samfunnets diskurser. I det fragmenterte subjektet kommer utenforskapet tydeligst frem. Det er en splittelse mellom selvet og selvets fremtoning, deres egne forestillinger og reelle forestillinger. Bhabha sitt begrep liminalitet ønsker jeg å anvende når jeg undersøker grensenes rolle i romanen. I motsetning til Said mener Bhabha at den koloniserte har et større handlingsrom. På dette punktet skiller de to teoretikerne seg fra hverandre. I tillegg til de nevnte teoriene ønsker jeg også å analysere individets identitet. Dessuten ønsker jeg å anvende en mer «moderne» inngang til begrepet utenforskap. Derfor vil jeg benytte meg av Jan Inge Jønnehill sin distinksjon mellom inklusjon og eksklusjon for å kartlegge utenforskapet. I analysen vil jeg kartlegge hvilke systemer hovedpersonene i romanen har tilgang til, samt om de faktisk ønsker å bli inkludert i systemene.

Kapittel 3: Tematisk analyse

Min fremgangsmåte for den tematiske analysen er at jeg skal først undersøke romanens form og funksjon, før jeg går inn på selve innholdet. Romanens form får betydning for hvordan hovedpersonene uttrykker sin identitet gjennom språket. Deretter vil jeg anvende sosiologisk teori og et postkolonialistisk perspektiv for å kartlegge utenforskapet i romanen. Appadurai sin globaliseringsteori vil stå sentralt i min undersøkelse. I analysen vil jeg bevege meg gjennom ulike «nivå» i romanuniverset. Jeg vil først vise hvordan grenser etableres på et samfunnsnivå. Deretter vil jeg undersøke hvordan hovedpersonene påvirkes av de etablerte grensene. I analysens siste del vil jeg samle trådende og rette søkelyset mot strukturene som produserer utenforskap i romanen.

3.1 Form og funksjon

Romanens handling fortelles kronologisk med enkelte tilbakeblikk. Leseren møter to hovedpersoner, Mo og Jamal, som korresponderer med NOVA-forskeren Lars Bakken. Hensikten bak Mo og Jamal sine beretninger er at de skal begge delta i et forskningsprosjekt som tar sikte på å kartlegge minoritetsungdom sin hverdag. Korrespondansen mellom Mo skjer skriftlig i en dagbokliknende form, mens Jamal formidler sine tanker gjennom å snakke til en diktafon. Romanen innledes med en epost fra forskeren Lars Bakken til Jamal. I eposten står det: «*Hei igjen, Jamal! Jeg har ikke hørt noe fra deg. Det gjelder forskningsprosjektet vi snakket om på Stovner Senter, der vi gjennom deres egne beretninger skal kartlegge hverdagen til ungdom med minoritetsbakgrunn i Groruddalen*» (Shakar, 2017, s. 5).

Midtveis i romanen griper forskeren inn i fortellingen med sin evaluering av prosjektet. Han oppsummerer funnene sine i en midtveisrapport og beskriver de slik:

NOVA mener likevel å kunne se noen utfordringer som skiller seg fra den gjengse oppvekst i Oslo. Dette handler i en del tilfeller om levekår og økonomi, samt at enkelte opplever at deres bakgrunn kan virke tyngende, særlig i møte med eksterne (Shakar, 2017, s. 261).

Romanen avsluttes ved forskningsprosjektets slutt: «*Hei, Mohammed! Tusen takk for din deltagelse i vårt forskningsprosjekt*» (s. 430). Forskeren sin funksjon i romanen er å observere og samle inn informasjon fra respondentene.

Romanens form har likheter med dagbokromanen. I motsetning til den klassiske dagbokromanen blir fortellingen formidlet gjennom to medier, henholdsvis skriftlig og muntlig. De to kommunikasjonsmediene skaper stor variasjon i form og innhold. I tillegg formidles fortellingen til en tredje instans (forskeren) som setter visse begrensninger for hvordan romankarakterene rekonstruerer seg selv. Handlingen drives frem av hyppige vekslinger og tidsbrudd i fortellingen. Med forskningsprosjektet som bakgrunn, samt informantenes formidling via brev og diktafon, blir det skapt en svært autentisk og troverdig ramme for handlingen i romanen.

Leseren blir derimot dratt ut av det «autentiske» fiksjonsuniverset på grunn av de litterære monologene. Mo skriver på et bilderikt og poetisk språk, mens Jamal anvender musikken som et poetisk virkemiddel. Det er flere eksempler i romanen hvor forfatterens stemme trer frem: «Se fremover hele tida, det er det som fungerer, og glemme sidene» (s. 26) og «Blokk-Stovner er det stedet som gjør at Stovner er mørkerødt på Aftenpostens kart over bydelene i Oslo. Som en dråpe blod har truffet avispapiret» (s. 8). Monologene gir romanen litterære kvaliteter. Her får forfatteren først og fremst frem romanenes litteraritet. Språket er en litterær konstruksjon som legger premissene for hvordan hovedpersonene konstruerer seg selv.

3.2 Språk og tilhørighet

Innledningsvis vil jeg dra frem ett av mine tre forskningsspørsmål knyttet til problemstillingen min. Det lyder som følger:

(a) Hvilken betydning har *språket* for Jamal og Mo sin tilhørighet til Stovner?

Språk og tilhørighet er avgjørende for individets identitet. Le Page og Tabouret-Keller (1985) bruker konseptet «acts of identity» [identitetshandling] om forholdet mellom språk og identitet. De hevder at språkbruk er «[...] *acts of identity* in which people reveal both their personal identity and their search for social roles» (s. 14). Språket har dermed symbolsk verdi for følelsen av tilhørighet og utvikling av en kollektiv identitet (Sernhede, 2002, s. 106). Ved å undersøke språket, samt de språklige stilnivåene hovedpersonene benytter seg av, kan man se om språket signaliserer nærhet eller avstand til ulike grupper. Et bevisst valg av en språkstil signaliserer noe om en persons identitet. Jeg har valgt å legge mest vekt på Jamal i denne delen. Hans muntlige språkbruk er et sterkt virkemiddel i romanen. Gjennom språket uttrykker han opposisjon til majoritetssamfunnet, med et ønske om å representere Stovner.

3.2.1 Jamal

Jamal benytter seg av et muntlig kommunikasjonsmedium, diktafonen. Dette får konsekvenser for hvordan identiteten hans kommer til uttrykk. Valg av kommunikasjonsmedium fører til at bidragene blir mindre bearbeidet. Jamal tar dessuten forskningsprosjektet ganske uhøytidelig. I ett tilfelle henvender han seg til forskeren fra doen: «Ha ha. Hva skal jeg gjøre? Broren min sover på rommen liksom. Her, hør, jeg skyller ned» (Shakar, 2017, s. 18). Dette skaper et ufiltrert og spontant uttrykk. Språket bryter med standardiserte normer og kan kategoriseres som en *multietnolekt*. En multietnolekt kan beskrives som et språklig stilnivå med innslag av ulike etniske impulser (Refsum, 2010, s. 84). Jamal benytter seg av slang og låneord som «kæze», «keef», «tishar» og «schpaa». Valg av språklig stilnivå er en identitetshandling – en måte å signalisere identitet på. Et fremtredende trekk ved språket er at Jamal ikke har noen intensjon om å snakke «riktig norsk». Samfunnsviteren Sernhede (2002) viser at gutter forsterker sine egne språklige markører, i møte med personer som de *ikke* identifiserer seg med (s. 107). Jamal holder på sitt eget språk og sin egen identitet i møte med andre. Han opprettholder sin egen identitet i en klasseromskontekst: «‘Det her bullshit ass’, sier jeg til dem. ‘Dere veit ikke en dritt ass’. ‘Hvor er tre minutter for alle på Palestina a?’ [...] ‘Hadde det her skjedd svartinger, dere hadde gitt så faen’» (Shakar, 2017, s. 67). Her benytter han seg av slangord som «a», «ass» og låneord som «bullshit». Den aggressive og røffe språkbruken signaliserer et brudd mot standardiserte normer. Samtidig posisjonerer Jamal seg selv med språket. I sitatet ovenfor uttrykkes det motstand og opposisjon mot et urettferdig samfunn. Han opprettholder den språklige avstanden og dermed sin egen identitet. Det samme stilnivået anvender han i vennegjengen. Ifølge Refsum (2010) er et språklig stilnivå ett sett av bestemte koder som skaper tilhørighet til medlemmene i gruppen (s. 84). Eksempelet jeg vil trekke frem belyser den språklige sjargongen i vennegjengen: «‘Si du er rompis, mann’, og dem får lættis. Jeg bare: ‘Hva faen?’ Dem sier: ‘Ja, dem hater sopere i militæret’» (Shakar, 2017, s. 159). Her ser vi at den aggressive språkbruken er ett sett av koder som skaper tilhørighet.

En annen språklig kode som skaper tilhørighet til Stovner er hiphop-musikken. Musikken har en symbolsk verdi fordi tekstene er en motstand og et forsvar mot stigmatisering. Dette fører til at musikken forsterker gruppetilhørigheten i vennegjengen. I møte med en guttegjeng fra Oslo vest på et russetreff på Tryvann, er musikken et symbol for tilhørighet i vennegjengen. Vennegjengens reaksjon tyder på dette: «Dem folka der er ikke hiphop. Dem har feit buss og

så mange ting, nå dem skal bøffe hiphop også. Vi er hiphop, liksom. Det vår greie. Så vi bare jumpa inn der ass» (s. 137). Her etableres et kollektivt «vi», i motsetning til et «dem». I tillegg er hiphop-musikken et direkte uttrykk for motstand. Jamal opplever at andre snakker ned Stovner: «Stovner er mest tæze stedet på byen. Utlendinger er tæze folk» (s. 17). Andres degraderende blikk forsterker hans motstand mot omverdenen. Jamal beskriver sin tilknytning til hiphop på følgende måte: «Og dem snakker om sånn, vær stolt av hooden din, selv om andre folk snakker dritt» (s. 17). Språket kan forstås som en motstandsmekanisme i møte med stigmatisering. I tillegg er hiphop-tekstene et språklig redskap han anvender når han blir innkalt til førstegangstjeneste:

Jeg tenker, ok nå jeg må leke gæren, jeg må, men jeg veit ikke hvordan jeg skal gjøre det. Hva, skal jeg slå meg selv på hoden og kræsje i veggen eller skal jeg starte å pisse på gulven der, eller hva faen jeg skal gjøre? Så jeg liksom, jeg bare, jeg veit ikke hvordan jeg tenkte det, jeg bare tenker jeg må battle han eller noe. Liksom, jeg starter å si ting fra sanger jeg kan (Shakar, 2017, s. 162).

I samme episode presenterer han seg selv gjennom musikken: «'[t]hey call me Jamal I'm not our legal type of fellah, vodka drinking marihuana smoking street dwella'» (s. 162). Han provoserer i håp om å skape en reaksjon hos sersjanten. Den provoserende atferden Jamal viser ovenfor sersjanten, samsvarer med Marie-Agnès Beau sin forståelse av hiphop-kulturen. Beau (referert i, Dyndahl, 2008) hevder at hiphop-kulturen formidler «[...] [a] provocative attitude, a teenager and social reaction against the others. A such, it defends the social group and the identity, and it becomes a tool of a cohesion and solidarity[...]» (s. 109). Eksempelet viser at han benytter seg av et «språk» han behersker i møte med sersjanten. Av den grunn kommer han eventuelle fordommer i forkjøpet. Språket blir en protest mot det han oppfatter som et urettferdig system. Hiphop-musikken blir i eksempelet tillagt en dobbel symbolsk verdi. For det første blir musikken et uttrykk for en urettferdig posisjon i det norske samfunnet. For det andre blir musikken et språklig verktøy i håp om å fremprovosere en reaksjon hos sersjanten. Han benytter seg derfor av et «språk» han behersker slik at sersjanten skal oppfatte han som uegnet for militærtjeneste.

Budskapet bak tekstene er at de beskriver «livet på gata» som Jamal forbinder med sin egen situasjon: «Du veit, på hiphop folka snakker om å henge ute på gata, røyke weed, møte kæber liksom, det er sånn jeg lever jo, jeg kødder ikke» (Shakar, 2017, s. 17). Tradisjonelt sett er hiphop-musikken forbundet med den nordamerikanske gettokulturen (Sernhede, 2002, s. 19). Musikken blir derfor et symbol på hvordan han skal håndtere sitt eget liv. Tekstene i musik-

ken er et språk Jamal mestrer, i motsetning til språket på skolen. Jamal forklarer dette slik: «Jeg kan høre på én sang fra 2Pac og den sier ting bedre enn hundre bok på skolen gjør» (Shakar, 2017, s. 43). Budskapet i tekstene formidler hvordan han skal mestre sin egen livssituasjon og hvordan han skal reagere når han møter motstand fra samfunnet. I tillegg finner Jamal motivasjon i musikken: «Everyday struggle, mann. Biggie veit» (s. 284), « ‘Oooo Child, things are gonna get easier. Oooo child things are gonna be brighter. Keep ya head up’ » (s. 344). På Stovner er han ikke en «outsider», men en som mestrer språkets koder. Dette viser at musikken både er et kommunikasjonsmedium og en identitetsmarkør.

Mestring av språklige koder skaper tilhørighet til medlemmene i gruppen, men markerer samtidig avstand til andre grupper. På det nevnte russetreffet på Tryvann møter guttene en jente fra Persbråten. Når jenta svarer at hun er fra ‘Persbråten’, er guttenes umiddelbare reaksjon: «‘Fjern vettu, hun dama. Det er sånn potetsted på vestkanten der’ [...]». Jenta fra Persbråten forstår ikke hva guttene sier og svarer: «‘Hæ?’ ‘Potet?’ ‘Hvorfor snakker dere om poteter?’ Vi får lættis, bare shit, dama veit ikke vi snakker om hun engang [...]» (s. 136). Jenta behersker ikke de språklige kodene og misforstår situasjonen. Et fremtredende trekk ved guttenes språk er at de benytter seg av kategorier. Jamal bruker for eksempel betegnelsene «[p]akkiser», «chippere» og «arabere» (s. 17) om mangfoldet på Stovner. Jenta mangler de språklige kodene for å komme på innsiden av gruppen. Hun forstår ikke den overførte betydningen av ordet «potet» fordi hun forbinder det med matvaren potet. Jenta blir nektet medlemskap fordi hun ikke mestrer de språklige kodene. Dette viser språkets doble funksjon. Språket er inkluderende for de som mestrer kodene, men ekskluderende for utenforstående.

3.2.2 Mo

Mo sender inn skriftlige bidrag til forskningsprosjektet og skriver på et norsk skriftspråk. Språket er grammatisk korrekt og speiler hans ambisjoner om å lykkes i utdanningssystemet. Bidragene er nøye bearbeidet og beskrivelsene er preget av poetiske formuleringer. De språklige metaforene han benytter seg av speiler drømmene hans. Mo er en dagdrømmer og han konstruerer sin identitet gjennom drømmene: «Jeg vil mye heller sitte inne og dagdrømme om andre ting, alene. Se fremover hele tida, det er det som fungerer, og glemme sidene» (s. 26). Drømmene blir en fluktrute fra Stovner:

Jeg plasserte meg selv steder, steder jeg innbilte meg var skikkelig ikke Stovner. [...] Helt forskjellige steder, som likevel var like. Alt var fredelig, ingen sinte. Jeg var uten navn. Alle var det. Ingen så ut som noe. Alt bare fløyt i hverandre, som om alt jeg var på Stovner, ikke betydde noe der (Shakar, s. 20-21).

Avsnittet indikerer at Mo ønsker å «være usynlig». Han distanserer seg ved bruk av språklige metaforer og ved valg av talestil. I ett tilfelle sammenlikner Mo lukten av Stovner med en gammel kjøkkenklut: «Og jeg vet ikke helt når det starta, det bygde seg vel opp, jeg begynte å ønske meg noe, hva som helst egentlig, som kunne holde den stanken borte» (s. 20). Mo sin talestil uttrykker et ønske om å bli oppfattet som norsk. Han vil ikke skille seg ut og språket er av den grunn mest mulig «nøytralt». Derfor distanserer han seg også fra mennesker som han forbinder med Stovner. Et eksempel som belyser dette, er hans møte med Sarah. Sarah går på samme skole som Mo og spør Mo om han vil treffe henne. I begynnelsen uttrykker han interesse, men det går fort over når han merker hvordan hun ordlegger seg. Han plages over ord og uttrykk: «[n]å som hun snakka mye mer, hørte jeg hvor Stovner hun var. Fullt av ‘ass’ og ‘jævlig’ og ‘heftig’ hele tida. Det plagde meg, merka jeg» (s. 171). Mo sin talestil fungerer som en kontrast til Sarahs talestil. Valg av språkstil er som tidligere nevnt en identitetshandling. Mo velger å definere Sarah ut ifra språket og avviser henne når hun begynner å snakke. De kommuniserer på to forskjellige språk og tilpasser ikke talestilen i møte med den andre.

3.2.3 Språk og tilhørighet

Mo sitt språk har høy lingvistisk verdi i utdanningsinstitusjonen. Han mestrer de språklige kodene i denne organisasjonen. Som belønning for innsatsen i utdanningsinstitusjonen mottar han et særskilt stipend fra Lånekassen og får studieplass på Blindern. Mo er en «outsider» på Stovner noe som blir forsterket av språkstilen. Mo både snakker og kler seg annerledes, enn andre fra miljøet. Han velger aktivt å posisjonere seg som en «outsider» på Stovner.

Jamal benytter seg av en multietnolekt som forsterker hans identitet og tilhørighet til Stovner. Forankringen han har i miljøet blir opprettholdt av et sosialt medlemskap i vennegjengen. Språket blir dessuten et middel for å distansere seg fra «majoritetssamfunnet». Posisjonen han inntar er preget av motstand og opposisjon. Posisjoneringen kan forstås som et uttrykk for et urettferdig samfunn. Han nekter å tilpasse seg de språklige normene og konvensjonene. Et viktig begrep blir derfor «å representere». Jamal representerer «de undertrykte» i samfunnet. Hiphop-musikken blir en språklig uttrykksform som symboliserer denne posisjonen. Posisjonene Mo og Jamal inntar er preget av motsetninger. Jamal benytter seg av en annen tale-

stil, enn jenta fra Persbråten og guttene fra Oslo vest, til forskjell fra Mo som markerer avstand fra Stovner og Sarah. Motsetningene viser hvilken betydning språket har for deres tilhørighet til Stovner. De inntar en posisjon på hver sin ytterkant av en geografisk grense.

3.3 Grenser

Min første tese er at grenser spiller en sentral rolle for hvordan utenforskapet kommer til uttrykk i romanen. Mitt spørsmål til den overordnede tematikken lyder som følger:

(b) Hvordan produserer *grenser* utenforskap?

I lys av dette ønsker jeg å undersøke hvordan ulike grenser blir etablert i romanuniverset. Grenser kan være geografiske, symbolske, sosiale og strukturelle. Et sentralt poeng er at grenser først og fremst er ekskluderende. Globalisering, representert gjennom Appadurai sine abstrakte landskap legger føringer for hovedpersonene. Globaliseringsprosesser, slik som flyt av mennesker, bilder og ideologier, får dermed betydning for Mo og Jamal sin identitet. I den påfølgende analysen vil jeg vise hvordan mediene produserer grenser mellom «oss» og «dem». I noen tilfeller står hovedpersonene ved grensenes ytterkant, mens de i andre tilfeller er fullstendig ekskludert.

3.3.1 Grenser i medielandskapet

I romanen blir forestillingen om «den Andre» konstruert og opprettholdt i medielandskapet. En global hendelse som kompliserer forholdet mellom nyheter, politikk og ideologi er 9/11. Terrorangrepet blir en katalysator for to motstridende ideologier: islamisme mot vestlig imperialisme. Etter 9/11 blir islam koblet med terrorisme. For Jamal blir 9/11 en katalysator for en økende motstand mot det norske samfunnet:

Det var så heftig ass. Liksom, når dem flya bare flydde inn på dem svære blokkene og liksom, bøm, eksplosjon, og alt bare blæsta, det var som fuckings knulling, mann. Vi var helt gira liksom. Rash skriker. Jeg skriker. Bare: 'Det er så heftig ass!' Liksom, fuck dem a, når du slapper folka tusen ganger, til slutt en kar kommer til å slappe deg tilbake, ikke sant? (Shakar, 2017, s. 60-61).

Appadurai mener at mediene kan skape kollektive forestillinger som fører til at grupper føler samhold (Appadurai, 1996, s. 8). Som avsnittet ovenfor viser, sympatiserer Jamal med de «undertrykte». Mediene konstruerer et skille mellom to motstridende ideologier, den vestlige mot den østlige. 9/11 blir dermed en utløsende faktor for Jamal sin posisjonering som «den

Andre». Den globale hendelsen får nasjonale konsekvenser. En følge av dette er at det opprettes en «islam-fiendtlig» diskurs i norske medier. I en debatt om innvandring og integrering i mediesfæren formidler Carl I. Hagen et polarisert bilde av «oss» og «dem». Under debatten kommer følgende frem:

Mens jeg spiste pizza på sofaen, hamra Hagen løs på statsministeren og Arbeiderpartiet. Fjerne fra folket og virkeligheten. Integreringen var en skandale, de var blinde om de ikke så det. Innvandrere jobba for lite, mangla vilje til å delta og holdt seg med middelalderiske tradisjoner som var en trussel mot norske verdier (Shakar, 2017, s. 332).

Eksempelet viser at det konstrueres et bilde av «de Andre» under debatten. «De Andre» i denne sammenheng er «innvandrerne». Carl I. Hagen legger vekt på at «de Andre» står i et motsetningsforhold til det norske. Som en person med makt er han med på å legitimere skillet mellom «oss» og «dem» ytterligere. Dikotomien mellom «oss» og «dem» kan ses i sammenheng med Edward Said sin teori om *Orientalisme*. Ifølge Said blir forestillingen om «den Andre» konstruert i en vestlig diskurs (Said, 1994). Carl I. Hagen forfekter en rekke negative egenskaper ved innvandrere som for eksempel «middelalderiske tradisjoner» og «manglende vilje til å delta». Her ser vi igjen paralleller til Said som mener at Orienten blir fremstilt som annerledes og truende (s. 31). I romanen fremkommer det at Carl I. Hagen fremstiller innvandrere på denne måten.

Tv-debatten produserer et forestilt fellesskap der nasjonen Norge blir snevert definert. De som ikke tilhører fellesskapet ekskluderes. Jamal sine betraktninger viser hvordan mediene produserer en forestilling om nasjonen som en avgrenset enhet. Han beskriver at det norske samfunnet er kun forbeholdt nordmenn: «Du veit, alle har lik verdi og sånn. Men liksom, på ordentlig, da det er litt mere sånn som tagginga fra jeg var kid, den som stådde på tunnelen på Stovner sykehjem der. ‘Norge for nordmenn’» (Shakar, 2017, s. 186). Dette er slik Jamal forstår virkeligheten. I forbindelse med hans innkalling til førstegangstjenesten beskriver Jamal hvilket forhold han har til den norske nasjonalsangen:

Jeg hører den sangen der, og jeg merker ingenting ass. Det er ikke min sang. Dem sier det i sangen jo, tenker på landet og på far og mor. Liksom, foreldra mine er ikke fra Norge. Og nå jeg skal gå på militæret og hjelpe Norge? Hjelpe USA? Med å skyte på folk på Irak? (Shakar, 2017, s. 158).

Jamal sitt manglende forhold til den norske nasjonalsangen tyder på at han ikke forestiller seg selv som en del av nasjonen. Han ser på nasjonen som en avgrenset enhet, der han ikke blir

inkludert. Medienes fremstillinger av innvandrere som «annerledes» forsterker Jamal sin forestilling av å være ekskludert.

Mediene ønsker å skape overskrifter og de som kontrollerer mediene, ønsker å opprettholde den ideologiske makten i idélandskapet. Mo og Jamal sin deltakelse i mediesfæren viser hvordan den «vestlige» ideologi blir «favorisert» i motsetning til den «østlige». Jamal får et forsideoppslag i avisen, mens Mo sitt bilde blir redusert til noe ubetydelig. Jamal viser fingeren til Norge med overskriften «**Radikal Stovner-moské gir penger til ungdom i risikozonen**» (s. 393), mens Mo sitt bilde med statsministeren får et lite oppslag i avisen: «Bildet var knøttlite, som et frimerke, limt inn i et mye større bilde av en forbanna Carl I. Hagen. Overskriften lød: *Sier nei til favorisering av innvandrere*» (s. 167).

En hendelse som får stor mediedekning er æresdrapet på Stovner. En jente bosatt i Tante Ulrikkes vei blir skutt av broren sin. Denne hendelsen får også stor innvirkning på hovedpersonene i romanen. Her ser man effekten av mediene og hvordan de produserer kollektive forestillinger på tvers av landegrensene. De ideologiske konfliktlinjene man så ved 9/11 i USA har beveget seg til Stovner. Historien blir et forsideoppslag i avisen: «*Drabantbyen som dreper? Vitner forteller: Æreskultur utbredt på Stovner*» (s. 276). Mediene fremstiller bare deler av historien. Mo beskriver hvilken historie som fremstilles av mediene: «Det er kortversjonen. NRK og TV2 sin historie. Ikke den som går på Stovner. Den som er lenger, og som alle her har fått høre» (s. 265). Menneskene som sitter med «hele» historien blir ikke representert, fordi de som kontrollerer mediene vil opprettholde sin makt i idélandskapet. Historien slik den blir publisert i avisen er ensporet og lite nyansert. Perspektivet finner vi igjen hos Said. Said mener at «minoriteten» ikke har mulighet til å representere seg selv, fordi de blir representert av andre (Said, 1994). Medienes fremstilling viser hvem som har tilgang og makt i samfunnet. Menneskene på Stovner kjenner seg ikke igjen i beskrivelsene. Deres perspektiv blir ikke representert. I stedet blir omtalen om æresdrapet generalisert til følgende: «‘Åhh ... Disse innvandrerne. De forstår ingenting. De synes det er helt greit med vold mot kvinner’» (Shakar, 2017, s. 273).

Medienes fremstillinger får konsekvenser for hvordan innvandrere blir oppfattet i Norge. Appadurai skriver at «[i]t is the imagination, in its collective forms, that creates ideas of neighborhood and *nationhood* [...]. The imagination is today a staging ground for *action*, and not only for escape» (Appadurai, 1996, s. 7, min utheving). Forestillingen om nasjonen som en avgrenset enhet kommer til uttrykk i et kommentarfelt Mo og Jamal leser på internett. I

kommentarfeltet står det: «Bestefaren min var på skauen. Han forsvarte OSS. Er på tide at vi forsvarer OSS, vi også. Ikke bare lar dem ta seg til rette i VÅRT land. Muslimjævler. Stapp ytringsfriheten opp i... Til helvete med dem. Nakkeskudd!» (Shakar, 2017, s. 391).

Sitatet viser hvordan slike utspill i mediene er med på å konstruere forestillinger om «de Andre». Holdningene innvandrere møtes med fører til en motstandsreaksjon. Dette kommer frem når det demonstreres mot karikaturtegningene av Profeten Muhammed. «Minoriteten» protesterer og organiserer seg sammen i et demonstrasjonstog. Appadurai mener at kollektive forestillinger kan bli en plattform for handling (1996, s. 7). Jamal uttrykker sin begeistring over å kunne representere «minoriteten»: «‘Det er demo, mann. Midt i byen. Masse folk her skal. Vi blir døds mange.’ [...] ‘Vi må fortelle dem, liksom, ikke mer dritt nå, skjønner du hva jeg mener? Ikke mer løping fra dem tisharene. Vi må slåss, mann’» (Shakar, 2017, s. 410).

Eksemplene jeg har trukket frem viser sammenhengen mellom media, migrasjon og globalisering. 9/11 blir en utløsende faktor for økt konflikt mellom to motstridende ideologier. Det blir konstruert en grense i medielandskapet som skiller «oss» fra «dem». De kollektive forestillingene blir en del av menneskets virkelighetsforståelse (Appadurai, 1996, s. 36). Mo får et «direkte» møte med en geografisk grense på vei til Norge fra Spania. Her befinner han seg mellom to geografiske grenser, midt mellom to ytterpunkter.

3.3.2 Mellom to geografiske grenser

Den ideologiske konflikten får konsekvenser for mennesker i bevegelse. Etnolandskapet består av mennesker som forflytter på seg på tvers av landegrenser (s. 33). Mo opplever medienes virkninger i det han forflytter seg fra en geografisk grense til en annen. Et sentralt anliggende er om Mo blir «fanget» ved grensens ytterkant, eller om han har beveget seg til det liminale rom (jf. Bhabha, 1994). Bhabha bruker begrepet *liminalitet* og mener at det er et rom mellom to ytterpunkter hvor endring kan skje. Dette rommet er preget av flertydighet og hybriditet (s. 3).

I romanen reiser Mo fra Norge til Spania på ferie med kjæresten Maria. Da han vender tilbake til Norge opplever han problemer fordi han blir stoppet av politiet i tollkontrollen i Norge. Han er en turist som blir stoppet ved grensen, mistenkt for ulovlig innvandring. Mo står dermed ved grensens ytterkant. Dette viser at den ideologiske konflikten mellom vestlige og ikke-vestlige verdier får konsekvenser for mennesker i bevegelse. Appadurai hevder at indi-

videt er «the last locus of this perspectival set of landscapes [...]» (1996, s. 33). Etnolandskapet, medielandskapet og idélandskapet virker sammen og danner motstridende forestillingsverdener. Som tidligere nevnt har globale hendelser produsert et bilde hvor terrorisme og islamisme er koblet sammen. Mo står i brytningen mellom to forestillingsverdener. I denne situasjonen opplever han en form for *avmakt* fordi han blir fratatt muligheten til å representere seg selv. Politiet oppfatter han som en ulovlig immigrant.

‘Så ...’, sa han. ‘Du har splitter nytt pass, hvorfor det?’ Han holdt det skinnende, røde passet foran seg. ‘Det gamle hadde gått ut’, svarte jeg. Han skrev noe inn på pc-en. ‘Hvor har du lært språket så godt?’ ‘Ehh ... Her.’ Jeg smilte igjen, alt jeg bare klarte nå, men spørsmålene fortsatte. Korte, kontante trykk på en avtrekker. Blikket til politimannen veksla mellom skjermen og meg. Hvilken skole gikk jeg på som barn? Hva het statsministeren? Når ble Norge uavhengig fra Danmark? [...] Da han ba meg gjengi andre linje i ‘Ja, vi elsker’, bikka det helt over. Jeg slo ut med armene og ropte til han: ‘Hvem faen tror dere egentlig at jeg er a?!’ (Shakar, 2017, s. 318-319).

I dialogen mellom Mo og politiet ser vi et passivt subjekt. Politiet definerer han som en «fremmed». Gullestad mener at *avmakt* er en kamp for å kunne innta nye subjektposisjoner som skaper et aktivt og handlende subjekt. Hun mener at *avmakt* kan i ytterste grad føre til handlingslammelse hos subjektet (2002, s. 143-144). Mo opplever en sterk form for *avmakt*, fordi han blir tilskrevet en annen identitet. Mo blir avvist som norsk og blir definert på bakgrunn av et ikke-norsk utseende. Derfor setter politiet spørsmålstegn ved statsborgerskapet og hans kunnskap om nasjonalsangen og den norske statsministeren. Tilstanden Mo befinner seg i er preget av ambivalens og motsetninger. I tillegg kan politiets reaksjon forstås som et maktovergrep på mikronivå. Gullestad skriver at «[d]et er de stadige små og tilsynelatende harmløse drypp i form av personlige erfaringer og [...] usaklighet i mediene som [...] gå[r] ut over den enkeltes selvbilde» (s. 64). Etter oppholdet hos politiet trer følelsen av *avmakt* enda tydeligere frem, noe som resulterer i at han blir handlingslammet. Mo sammenligner følelsen av *avmakt* med nakenhet: «Jeg krymper meg når jeg ser politimennene dra i meg, i alle plaggene mine, hvert eneste av dem, til jeg står naken på Gardemoen og prøver å dekke meg til» (Shakar, 2017, s. 330). Mo blir kledd av både fysisk og metaforisk. Politiets avisning indikerer at Mo blir posisjonert ved grensens ytterkant, uten at det skjer endring i det liminale rom.

Et annen situasjon der to grenser møter på hverandre, er møtet mellom Mo og Maria på Stovner. De «representerer» hvert sitt ytterpunkt. Møtet kan forstås som en terskeltilstand preget av «kulturelle» motsetninger. Maria er på besøk på Stovner og blir møtt med «andres blikk»: «Maria sa ikke mye. Blikket hennes flakka. Fra fjortisene som skulte, til taxisjåførene. Da de tre damene kom rett mot oss på brua fra senteret, gikk hun så langt til siden at hun nesten

snubla i meg» (s. 246). Reaksjonen til Maria tyder på det *ikke* oppstår endring i det liminale rom. Når Maria drar hjem seinere på kvelden er ikke blikket flakkende, men «festa rett fremfor henne». Hun ønsker å komme seg hjem så fort som mulig og begynner «å gå enda forte-re» (s. 248). Hun er ikke åpen for endring og de blir værende på hver sin ytterkant.

Til nå har jeg sett på grensene mellom enkeltpersoner og i samfunnet i romanen. Disse blir etablert på et makronivå (verdenssamfunnet), mesonivå (Norge) og mikronivå (Mo og Jamal). Grensene i romanen etablerer en rekke motsetninger mellom Mo og Jamal, Maria og Mo. I tillegg etablerer mediene en motsetning mellom «oss» og «dem». Nå ønsker jeg i tillegg å rette fokuset utover. Et sentralt anliggende er hvordan romanen forhandler grenser utenfor fiksjonsuniverset og ikke minst – hvordan den reforhandler grenser i det liminale rom?

3.3.3 Romanens reforhandling av grenser

Romanen opererer med en rekke dikotomier (jf. Said) som produserer grenser. Hovedpersonene underbygger dikotomiene i romanen. Jamal identifiserer seg som en «minoritet», mens Mo identifiserer seg som en «majoritet». Et fremtredende trekk i romanuniverset er at hovedpersonene ikke har mulighet til å endre sin posisjon. De blir tilskrevet en identitet av andre og handler på bakgrunn av dette. I romanen opprettholdes skillet mellom «oss» og «dem», fordi mediene er med på å reproducere stereotypier om «de Andre». Utenfor romanuniverset forhandler romanen i mellomrommet mellom de to ytterpunktene. Romanen setter opp binære motsetningspar og bryter de ned. Forestillingen om «de Andre» blir derfor dekonstruert *utenfor* romanuniverset. Romanen gir en stemme til «minoriteten» og mer spesifikt til to minoritetsgutter. Dette gir rom for endring og kan gi en større samfunnsforståelse blant den norske befolkningen. Shakar tar dermed et oppgjør med etablerte stereotypier og dekonstruerer de utenfor romanuniverset. Mo og Jamal representerer og gir en stemme til de vi hører mye *om*, men ikke *fra*.

3.4 Identitet i et globaliseringsperspektiv

Richard Jenkins definerer identitet som «a process of ‘being’ or becoming». Han presiserer dette ytterligere og sier at «one’s identity – one’s identities, [...] is never final or settled matter» (Jenkins, 2014, s. 17). Et individs identitet er alltid til forhandling og i forandring og er aldri fullstendig gitt. En problematisk side knyttet til identitetsbegrepet, er at mennesket kan

ha flere og ofte motstridende identiteter på en og samme tid. I tillegg vil etnolandskapet, medielandskapet og idélandskapet påvirke individets forståelse av seg selv og av andre.

Ifølge psykologen Jürgen Straub kan mennesket oppleve en identitetskrise, dersom de ikke mestrer omgivelsene (2002, s. 66). I *Tante Ulrikkes vei* er hovedpersonenes omgivelser preget av globale hendelser slik som 9/11 og terroren i Paris, men også av lokale hendelser som æresdrapet på Stovner. I delkapittel (3.3.1) undersøkte jeg hvordan forestillingen om «de Andre» ble konstruert i medielandskapet. Britt Mæhlum, professor i språkvitenskap sier at menneskets identitet konstrueres i møte mellom «jeget» og «de andre» (Mæhlum, 2003, s. 107). Et sentralt spørsmål blir derfor hvordan hovedpersonene blir påvirket av «andres blikk». Av den grunn er forskningsspørsmålet til delkapittelet identitet som følger:

c) Hvordan påvirker «andres blikk» individets *identitetskonstruksjon*?

Viktig i denne sammenheng er menneskets forestillingsverdener og forestillinger om seg selv og av andre i en globalisert verden. I *Tante Ulrikkes vei* er det en avstand mellom hvordan hovedpersonene ser på seg selv, og hvordan de blir betraktet av andre. Begge hovedpersonene opplever omverdens negative blikk allerede i begynnelsen av romanen. Av den grunn er det naturlig at analysen starter der.

3.4.1 Mo

Mo sitt idylliske bilde av Stovner blir knust, da han overhører en samtale mellom to lærere på Rommen skole:

Så mange utlendinger det hadde blitt på Rommen. Evnesvake elever. Foreldre som ikke forsto noe. Nabolagene som var slum. De grudde seg for å gå til T-banen hvis sola hadde gått ned og gjengene kommet frem. De kunne nesten ikke vente på å gå av med pensjon og komme seg vekk (Shakar, 2017, s. 10).

Som nevnt tidligere konstrueres menneskets identitet i møte mellom «jeget» og «de andre» (Mæhlum, 2003, s. 107). «Den Andre» blir definerende for Mo sin identitet. Mo får stadig overhøre negative bemerkninger om Stovner og innvandring. Andres betraktninger får dermed konsekvenser for hvordan han ser på seg selv. Han setter likhetstegn mellom seg selv og «de Andre»: «Men det var en ting som ikke var til å misforstå, og det var hvor sterkt *de* mislikte *oss*, og hvor sinte *vi* gjorde dem» (Shakar, 2017, s. 11, min utheving). Dette tyder på at

Mo etablerer sin posisjon som «den Andre» i begynnelsen av romanen. Han internaliserer lærernes «blikk», og gjør de til en del av sin egen identitet.

Personlighetstrekkene forsterker forestillingen han har om seg selv. Mo sin karakter er «skjør» og lett påvirkelig. Jamal sine betraktninger av Mo bekrefter dette. Jamal beskriver Mo som et skjørt glass som når som helst kan knuse: «[...] Liksom hele karen, når jeg sjofer på han, veldig mange ganger jeg tenker på glass. Som om han ikke tåler mye ting. Liksom, sånn om jeg snakker for heftig til han, han kan knuse, skjønner du hva jeg mener?» (s. 362). Mo erkjenner selv at han er lett påvirkelig av «andres blikk» og skriver selv at: «Noen ganger skulle jeg ønske jeg var dem. Eller de som er harde. Jeg vet ikke. Jeg er mer en som smuldrer opp» (s. 13). Ubehaget han føler gir fysiske plager. Han sliter med «dårlig mage» (s. 11) og følelsen av skam er fremtredende.

Mo sin identitet blir dratt i motstridende retninger. Han mangler en fast kjerne og blir dratt mellom flere identiteter. På den ene siden ønsker han å få bekreftet sin «norske» identitet. Han lever et «norsk liv» og identifiserer seg selv som norsk. Den «norske» identiteten blir derimot utfordret, fordi han plasserer seg selv i kategorien som «den Andre». Stuart Hall mener at et fremtredende trekk i moderniteten er et individ uten fast kjerne. Hall mener at det fører til et desentralisert subjekt (Hall, 1992, s. 275). Mo opplever en form for desentralisering, fordi han opplever manglende bekreftelse på den «norske» identiteten. Det internaliserte bildet han har tilegnet seg fra andres blikk, blir en del av hans egen virkelighetsforståelse. I forlengelsen av dette opprettholder mediene et skille mellom «oss» og «dem». Medienes fremstilling av «den Andre» forsterker Mo sin egen forestilling om seg selv. Forestillingen han har av seg selv fremheves i metaforiske bilder. Han står alltid på utsiden og kikker inn. Et illustrerende bilde er hvordan han står utenfor på Tryvann og ikke slipper inn: «Ingen av dem hadde plass til oss. Vi ble stående der ute i regnet» (Shakar, 2017, s. 128).

Dessuten blir den «norske» identiteten utfordret i medielandskapet. Stuart Hall (1992) skriver at: «Identity arises, not so much from the fullness of identity which is already inside us as individuals, but from a *lack* of wholeness which is 'filled' from *outside us*, by the ways we imagine ourselves to be seen by *others*» (s. 287) . Her påpeker Hall viktigheten av andres blikk, med andre ord hvordan vi tror andre ser på oss. Dette perspektivet legger også Mæhlum vekt på. Hun skriver at i møte mellom «jeget» og «de andre» pågår det identitetsforhandlinger. Mellom andres eksterne identifisering og vår interne identifisering «[...] tolker vi de andres atferd overfor oss, og ut fra dette trekker vi slutninger om hvilke egenskaper de tilleg-

ger oss» (2003, s. 110). For Mo oppstår det en indre konflikt mellom selvet og «andres blikk». Andres eksterne blikk blir derfor et speilbilde på Mo. Et eksempel er æresdrapet på Farah. Mo reagerer med sinne og skyldfølelse, selv om han aldri kjente Farah. Han tenker mye på hvordan kjæresten Maria vil reagere. Mo har ingen tilknytning til Farah, bortsett fra at hun er fra Stovner og har islamsk tro. Mo sin reaksjon viser hvordan andres stereotypier blir en del av hans egen forestilling om seg selv:

Jeg håper ikke Maria går rundt og tenker like mye på Farah som jeg gjør. Kanskje hun tror at familien min en dag skal skyte ned henne eller noe. Eller at jeg skal gjøre det. At jeg er en annen, en som bare later som. Jeg tror ikke det, egentlig. Men jeg tenker litt på det likevel (Shakar, 2017, s. 266-267).

Han må tilslutt konfrontere Maria med drapet for å få bekreftelse på sin «norske» identitet: «'Kjipt, det med Farah', sa jeg. 'Forferdelig.' Hun trakk kroppen sammen og skalv. 'Jeg vet', sa jeg. 'Skikkelig kjipt.' 'Kjente du henne?' spurte hun. 'Nei.'» (s. 278). Mo begynner å betrakte seg selv slik mediene fremstiller innvandrere. Han internaliserer fremstillingene, fordi han forestiller seg at andre betrakter han på bakgrunn av stereotypier. Her ser vi hvordan andres kollektive forestillinger blir en del av Mo sin identitet. I etterkant av drapet blir Mo invitert på en innflytningsfest hos Maria. På festen får han bekreftet andres stereotype forestillinger:

Tina lurte på om jeg kjente Farah. Jeg gjorde ikke det. Hun syntes det var grotesk, det som skjedde med henne. Var jeg ikke enig? Jeg var det. Ada lurte på om jeg var muslim, jeg virka ikke helt som det. Ikke noe stygt ment, hun hadde ikke noe imot muslimer, men hun syntes hijaber og burkaer var veldig kvinneundertrykkende. Hun skjønnte ikke at de holdt ut med å leve sånn (Shakar, 2017, s. 288-289).

De stereotypiske oppfatningene fører til en indre konflikt som ikke forsvinner. Dette tyder på at Mo gjennomgår en identitetskrise. Den indre konflikten han opplever gir fysiske og psykiske plager i form av «løs mage». En mulig strategi i møte med denne konflikten, er å mestre sine omgivelser. Mestring av den indre konflikten er avgjørende for å unngå en identitetskrise (Straub, 2002, s. 66). Den indre konflikten forsterkes av at han er «lett påvirkelig» og «skjør». Mo sin reaksjon i etterkant av æresdrapet viser at han ikke håndterer omgivelsene sine. Bilder setter seg fast i han og Farah blir ikke borte: «Farah har fortsatt å dukke opp fra tid til annen» (Shakar, 2017, s. 296). Den lett påvirkelige Mo internaliserer andres bilder og gjør de til en del av seg selv. I likhet med Jenkins sin definisjon av identitet, blir Mo sin «norske» identitet avvist av andre. Mo betrakter seg selv som norsk, men andres stereotype

forestillinger blir et speilbilde på han selv. Det er dermed ikke samsvar mellom hvem han er og hvem han ønsker å bli.

3.4.2 Jamal

Jamal sin strategi i møte med «andres blikk» er å spille på de stereotype fremstillingene. De personlige trekkene står i kontrast til Mo sine. Jamal er «hard», «tøff» og viser motstand. Jamal har sterk forankring i sin individuelle identitet. Den individuelle identiteten opprettholdes i det sosiale nettverket på Stovner. Her får han sin identitet bekreftet. Jamal posisjonerer seg selv i begynnelsen av romanen: «[m]en ok, jeg er Jamal. Svarting, muslim, fra Stovner, T.U.V., Tante Ulrikkes vei, du veit, representerer alltid» (s. 15). De tre del-identitetene: «svarting», «muslim» og «Tante Ulrikkes vei» blir sentrale i hans forståelse av seg selv. De gir en indikasjon på hvem Jamal er og hvem han ikke er. Disse del-identitetene kommer i konflikt med samfunnets «normer». Til hver del-identitet er det en rekke stereotypiske oppfatninger. I stedet for å internalisere andres blikk, avviser han sin «norske» identitet og forsterker sin posisjon som en «outsider». Stuart Hall skriver som nevnt at menneskets identitet blir konstruert i interaksjon mellom selvet og samfunnet (Hall, 1992, s. 276). I Jamal sitt tilfelle blir andres eksterne identifisering en utløsende faktor for hans motstand mot det norske samfunnet.

Han velger å posisjonere seg ut ifra andres stereotypier og forventninger tilknyttet rollen. Andres stereotype forestillinger blir en bekreftelse på hans egen identitet. I en dialog med læreren Edvard møter han mistenksomme blikk: «Han er rasist, jeg sverger. [...] Og når liksom, han gir meg blikk som jeg er kriminell bare jeg kommer på timen litt for seint. Han gir ikke sånn blikk på dem potetgutta. Liksom, når du er svarting, du veit sånt» (Shakar, 2017, s. 31). Her får Jamal bekreftet lærerens negative blikk. Dette kan forstås i sammenheng med Gullestad sin definisjon av identitet. Hun mener at menneskets identitet må «[...] presenteres, diskuteres, forhandles, bekrefte – og avvise – i samvær med andre» (2002, s. 64). I samtalen får han bekreftet hvordan andre ser på han. Han blir plassert i rollen som en «outsider», eller som Jamal selv beskriver det, en «kriminell». Et annet eksempel som illustrer dette poenget, er Jamal sitt møte med personalet på G-sport. Her møter han andres stereotype forestillinger: «Jeg går en sted, dem kommer dit to sekunder etterpå. Alltid. Eller dem later som dem hjelper andre folk, men jeg sjofer dem sjofer på meg» (Shakar, 2017, s. 98). «Andres blikk» blir en bekreftelse på Jamal sine egne antakelser om seg selv. Han er en «outsider» i det norske samfunnet.

Hans fremste motstandsstrategi i møte med stigma er at han benytter seg av begrepet sosiolog Monika Grønli Rosten (2017) kaller «å leke getto» i *Norsk sosiologisk tidsskrift* (s. 59). Jamal anvender strategien fordi han opplever manglende muligheter for å bli en del av det norske samfunnet. Rosten viser i sin undersøkelse hvordan negative diskurser om sted kan skape en kollektiv opplevelse av skam og uverdighet blant beboerne (s. 54). En form for motstrategi i møte med stigmaet er å «leke getto». Rosten definerer «å leke getto» som «en mulig måte å håndtere at du bor og lever i et lokalsamfunn som nedvurderes av folk utenfra, og som du selv heller ikke alltid kan føle deg sikker på er bra for deg» (s. 59). Territoriell stigmatisering skaper et økt behov for å forsvare sitt eget bostedet og sin egen identitet.⁷ Den vanligste formen for motstand er og bevisst leve opp til bildene som mediene produserer (Sernhede, 2002, s. 60-61). Jamal møter omverdens negative blick med økende motstand mot det norske samfunnet. Når andre definerer Stovner reagerer han med sinne som utløser en reaksjon:

Så jeg tar sigg og sånn, og jeg hører hun Lene bare snakker om Godlia her og der. Alt er liksom så schpaa på Godlia. Bare: 'Jeg er så over Stovner da. Stovner er så slitsomt, herregud. Så mange barnslige folk.' [...] Da jeg klikka. Jeg bare: 'Gå da, fittekjerring. Gå til dem nye potetvenna dine a. Gå og stem på FrP du.' (Shakar, 2017, s. 46-47).

Dette viser hvordan Stovner-identiteten kommer i konflikt med andres oppfatninger om stedet. En måte å håndtere situasjonen på er å forsvare sitt eget bosted. Han opprettholder sin egen identitet og setter jenta inn i en kategori for å distansere seg selv. Som nevnt tidligere er kategorier et fremtredende språklig trekk for Jamal (kapittel 3.2.1).

Et viktig begrep for Jamal er «å representere»:

Men vi folka her, vi er sånn nå, fuck dem som snakker dritt, skjønner du? Vi representerer uansett. Vi representerer T.U.V og Stovner, alltid ass. Glem dem andre folka på den landen her a. Vi trenger ikke dem. Vi har det her, skjønner du hva jeg mener? (Shakar, 2017, s. 18).

Representasjon kan leses som et forsvar for Jamal sin egen identitet, noe som samsvarer med Rosten sine betraktninger (2017, s. 59). I tillegg kan det forstås som et forsvar for Stovner. Jamal sympatiserer med demonstrantene i Paris, fordi de representerer en «minoritet»: «[e]n kar der på hooden på Paris, han var på tv, liksom: 'Vi har ikke en dritt her. Frankrike pisser

⁷ Begrepet territoriell stigmatisering har Rosten hentet fra Loïc Wacquant som benytter seg av det i *Urban Outcasts* (2008).

på oss.' [...] 'Dem bare representerer for seg og hooden sin, skjønner du?'' (Shakar, 2017, s. 357). Her trekker Jamal paralleller til sin egen «marginaliserte» situasjon ved å forsvare en gruppe som blir nedvurdert i samfunnet. På bakgrunn av de ideologiske motsetningene i idélandskapet blir Jamal sin sosiale identifisering som «svarting» og «muslim» en motpol mot «det norske». Han forsterker de tre del-identitetene og disse blir en motreaksjon mot «andres blick». Resultatet er at Jamal ikke lar seg dominere som «den Andre» innenfor en vestlig diskurs.

Kapittel 4: Utenforskap

To former for utenforskap

Jeg har så langt undersøkt tre dimensjoner som tematiserer utenforskap: språk, grenser og identitet. De nevnte dimensjonene uttrykker utenforskap på ulike måter. Romanen etablerer to former for utenforskap som likevel har samme utgangspunkt. Utenforskapet i romanuniverset har et strukturelt opphav. Det strukturelle utenforskapet kan ses i sammenheng med Edward Said sin forståelse av begrepet diskurs. I analysens avsluttende del ønsker jeg å samle trådene og vende blikket mot de overordnede strukturene i romanen.

Jamal møter på utfordringer på skolen og i arbeidsmarkedet. På skolen opplever Jamal både manglende mestring og gjentakende stigmatisering. Jamal velger selv å melde seg ut av utdanningsinstitusjonen: «Snakkes a, Bredtvet. Jævla drittsted med bare drittfolk. Ferdig med det fucka stedet der ass. Snakkes» (Shakar, 2017, s. 67). Uten skolegang har han begrensede muligheter i samfunnet. Dette kan ses i sammenheng med Jan Inge Jönhill sin forståelse av organisasjoner. Jönhill mener at organisasjoner er ekskluderende (2012, s. 42). Når Jamal først er ekskludert fra skolehverdagen setter samfunnets diskurser begrensinger. Jamal møter hindringer i offentlige institusjoner og blir stigmatisert på bakgrunn av fremtoning og utseende. På arbeidsmarkedet møter han strukturelle hindringer: «Jeg har gått til mange steder på senteret nå, sånn som Ultra, dem bare: ‘Nei, vi har ikke noe, men du kan sende søknad.’ [...] Jeg går til Narvesen, samma der, nei, vi har ikke no» (Shakar, 2017, s. 97).

I tillegg møter han politiets mistenksomme blikk:

Bauersen. Liksom, vi har kjørt med Rash kanskje fem ganger, og det her er andre gangen det skjer. Slutt å plag oss a, skjønner du hva jeg mener? Vi gjør ikke noe gærent liksom. [...] Liksom, sjofer henda til en svarting og alt dem tenker, er hvordan dem skal sette håndjern på (Shakar, 2017, s. 121).

Mo sitt utenforskap er av sosial karakter. Han befinner seg mellom to «verdener» og blir «avvist» i begge to. Stovner og Blindern representerer hver sin ytterkant og kan forstås som to adskilte geografiske systemer. Systemene representerer hver sin grense som utelukker hverandre. Stovner er et system, der Mo ikke ønsker medlemskap. Han skiller seg ut i miljøet. Jamal sine betraktninger av Mo viser dette: «Liksom, når jeg sjofer han på gata her, jeg tenker noen ganger, han karen, han passer ikke helt her liksom, skjønner du hva jeg mener?» (s.

110). På Stovner er han derfor en «outsider», med manglende sosial identifisering: «Jeg er den rare gutten, jeg vet de tenker det. Som dem, men ikke [...] Jeg er han, på utsida av dem for lengst, selv om jeg har de samme Adidasene og trækker rundt på den samme asfalten» (s. 26). Mo ønsker ikke medlemskap dels fordi medienes fremstilling og «de andres blikk» har konstruert et negativt bilde av Stovner for han.

På Blindern er han også en «outsider» som ikke finner seg helt til rette. Mo står ved grensens ytterkant og kikker inn: «Jeg ser, det er stort sett det jeg gjør. [...] Som om jeg er veldig nær, selv om jeg er langt unna» (s. 188). Sammen med venninnene til sin kjæreste Maria mangler han sosial tilhørighet: «Jeg ble stående og kikke inn. På alle i sofaen. Maria på kjøkkenet med et glass vin og en venninne» (s. 287). Følelsen av å stå utenfor og nesten slippe inn beskrives i metaforiske termer: «[...] døra er åpen den, eller på gløtt i alle fall, det er ikke det, men på de kanskje ti gangene jeg har møtt ulike kombinasjoner av dem, har liksom ikke glippa vært stor nok» (s. 237). Mo er klar over dette selv, fordi han erkjenner at «[...] Kanskje Maria kan åpne den mer, men hun gjør det ikke» (s. 238). Mo mangler en fast plass, og faller utenfor på begge steder.

Eksemplene jeg har trukket frem viser at utenforskapet i romanen er «skjult» i samfunnets strukturer. Teun A. van Dijk skriver i artikkelen «Elitdiskurser och institutionell rasism» fra rapporten *Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, at fordommer er «inlärda och och inte medfödda beteenden, och de lärs huvudsakligen in från den offentliga diskursen» (van Dijk, 2005, s. 113). Utenforskapet hovedpersonene opplever har sin opprinnelse i den offentlige diskurs. De negative fremstillingene av «de Andre» i mediene blir internalisert hos «majoritetsbefolkningen». Disse fordommene blir produsert og reproduisert «[...] kollektivt av [...] samhällsmedlemmar genom institutionella diskurser inom politik, media, utbildning, forskning och näringsliv» (s. 115). Institusjonene produserer og reproduserer utenforskapet i romanen. Mo og Jamal mangler tilgang til systemer i romanuniverset. Mo har tilgang til og er inkludert i utdanningsinstitusjonen, mens Jamal er ekskludert. Jamal er inkludert i det sosiale systemet på Stover, mens Mo mangler tilgang til det sosiale systemet på Blindern. Stereotype forestillinger blir konstruert i institusjonelle diskurser (politikken, mediene og utdanningen) og blir reproduisert av medlemmene i samfunnet. Denne mekanismen underbygges ved at Mo og Jamal har begrensende muligheter til å endre sin posisjon som «outsider» i samfunnet.

I romanuniverset har mediene etablert en diskurs om «den Andre» som blir koblet mot 9/11. Mediene og de ideologiske motsetningene i romanen fører til at hovedpersonene blir «hindret» tilgang til systemer. For Mo blir forestillingen om «den Andre» internalisert. Forestillingen begrenser Mo sin deltakelse i det sosiale systemet, Norge. For Jamal blir «andres blikk» en bekreftelse på hans rolle i samfunnet - rollen som «den Andre». Jamal er ikke inkludert i institusjonelle systemer og rollen som «den Andre» skiller han fra det norske samfunnet.

Strukturene i romanuniverset viser hvordan utenforskapet blir både produsert og reproduisert i et kretsløp. Samfunnets strukturer virker på Mo og Jamal, noe som generer to former for utenforskap: et sosialt utenforskap og et strukturelt utenforskap.

Kapittel 5: Avslutning

Strukturelt utenforskap

Jeg ser, det er stort sett det jeg gjør. Du tenker sikkert at det er trist, eller noe sånt, men det er liksom som, jeg vet ikke, som det å se på alt som skjer, eller å grave meg dypt ned i pensum, det får meg liksom til å føle at jeg er litt med likevel, hvis du skjønner. Som om jeg er veldig nær, selv om jeg er langt unna (Shakar, 2017, s. 188).

Slik beskriver Mo følelsen av å stå utenfor ved fellesskapets grense. Beskrivelsen er hentet fra studietilværelsen på Blindern. Her er han en i mengden, en som betrakter verden fra utsiden. Det observerende blikket kan ses i sammenheng med hvordan han opplever at andre definerer han. Slik fremtrer følelsen av utenforskap i romanen. En følelse av å være inkludert, men samtidig ikke.

I denne oppgaven har Appadurai sin forståelse av globalisering vært et utgangspunkt for å analysere utenforskapet i romanen. Mine funn viser at utenforskapet som kommer til uttrykk i romanen er en svært kompleks prosess. I dette kapittelet ønsker jeg derfor å oppsummere min analyse og trekke funnene mine opp på et overordnet nivå. I den tematiske analysen utforsket jeg hvordan utenforskapet kom til uttrykk i form av temaene: språk, grenser og identitet. I den første delen av analysen undersøkte jeg hvilken betydning romanens form har for hovedpersonenes språk og tilhørighet til Stovner. En viktig innsikt i denne oppgaven er at mediene spiller en svært sentral rolle i romanen. Mediene bestemmer hvordan de ulike hovedpersonene kan uttrykke seg som legger føringer for hvordan de konstruerer sine identiteter. I tillegg etablerer mediene en forestilling om «den Andre» som kobles mot innvandrere og islamisme. Et sentralt funn i min analyse har vært at romanen opererer med motsetninger. Språket har en dobbel funksjon som kommer til uttrykk ved motsetningene nærhet og avstand. Jamal uttrykker nærhet til Stovner-miljøet, men avstand fra «majoritetssamfunnet». Mo uttrykker avstand fra Stovner med et ønske om å bli en del av «majoritetssamfunnet». Denne dynamikken fant jeg igjen når jeg undersøkte grensenes rolle i romanen. Et gjennomgående argument i analysen min har vært at grenser er ekskluderende.

Ved hjelp av Appadurai sitt teoretiske begrepsapparat har jeg beveget meg gjennom ulike «nivåer» i romanuniverset. De tre landskapene: etnolandskapet, medielandskapet og idélandskapet har belyst hvordan komplekse globaliseringsprosesser påvirker og legger føringer for de to hovedpersonene. Dette viser hvordan flyt av ideologier, mennesker og bilder problema-

tiseres og hvilke konsekvenser dette får for grupper og individer i romanuniverset. Med Appadurai sitt begrepsapparat rettes fokuset mot de «store» globaliseringsprosessene. Mitt fokus har i tillegg vært å undersøke forholdet mellom samfunn og individ. Jeg har derfor vært opptatt av å gå nærmere inn på identitetsbegrepet. Ved en slik tilnærming har jeg analysert på to nivåer i romanuniverset. Jeg har undersøkt prosesser på samfunnsnivå og individnivå. Et av oppgavens hovedargumenter har vært at mediene konstruerer en forestilling om «den Andre» som gir to utfall. Mo internaliserer «andres blikk» og blir et speilbilde på «den Andre». For Jamal fører mediernes konstruering av «den Andre» til en økt mostand mot det norske samfunnet. Konsekvensene av «andres blikk» er at begge opplever to former for utenforskap. I analysens siste del har jeg anvendt Jönhill sin systemteori som et metodisk begrepsapparat. Her vil jeg trekke frem to viktige funn. For det første er Mo ekskludert fra de geografiske systemene, Blindern og Stovner. Mo føler seg ikke «norsk» nok, fordi han setter likhetstegn mellom seg selv og «de Andre». For det andre blir Jamal ekskludert fra sentrale institusjoner. De manglende mulighetene i samfunnet forsterker det strukturelle utenforskapet.

En viktig konklusjon er at utenforskapet blir reproduisert i et kretsløp, hvor forholdet mellom individ og samfunn spiller en avgjørende rolle. Utenforskapet i romanen har et strukturelt opphav som er «skjult» i samfunnets institusjoner.

I min oppgave har jeg belyst hvordan utenforskapet blir produsert på samfunnsnivå (institusjoner) og reproduisert på individnivå (dagligdagse interaksjoner) i romanuniverset. Resultatet er en manglende sosial tilhørighet og tilknytning til det norske samfunnet. I det avsluttende delkapittelet ønsker jeg å diskutere mine funn i en større samfunnsmessig kontekst. Hva forteller utenforskapet i *Tante Ulrikkes vei* om dagens samfunn og hvordan kan en samfunnsvitenskapelig tilnærming til litteraturen være en inngangsport for å forstå den nevnte problematikken?

5.1 En samfunnsvitenskapelig tilnærming til litteraturen

I innledningen adresserte Per Thomas Andersen hvordan konflikten mellom individ, fellesskap og samfunn er et av den moderne litteraturens viktigste topoi (2013, s. 46-47). Jeg har anvendt et bredt spekter fra flere disipliner, som sosiologi, sosialantropologi, kulturstudier og postkolonial teori. Den samfunnsvitenskapelige tilnærmingen illustrerer hvordan vi kan studere det komplekse forholdet mellom individ og samfunn i en litteraturvitenskapelig kon-

tekst. Ved en slik tilnærmingen til litteraturen, kan vi se de underliggende mekanismene og strukturene som fører til utenforskap i romanen. De teoretiske begrepene jeg har anvendt i denne oppgaven belyser utenforskapets strukturelle opphav. Uten denne tilnærmingen hadde det vært vanskelig å avdekke de komplekse prosessene i forholdet mellom samfunn og individ. Litteratur og samfunn er tett forbundet og som anmeldelsene jeg har trukket frem viser, «sier» *Tante Ulrikkes vei* noe viktig om dagens samfunn. I tillegg til å fortelle noe om hvordan det er å vokse opp med minoritetsbakgrunn, så formidler romanen også noe universelt. Romanen forteller noe om hvordan det er å føle seg som en «outsider» i samfunnet.

I fare for en enten eller dynamikk, slik jeg argumenterer for i min analyse, gir forfatter Zeshan Shakar et mer nyansert bilde. I innledningen til min oppgave uttalte Shakar i et intervju, at han var overrasket over hvor lite folk visste om hvordan det var å vokse opp med minoritetsbakgrunn (Fjelltveit, 2018). Hvorfor vet vi ikke mer? Mediesakene romanen tar opp fremstiller innvandrere i et svært negativt lys. De positive historiene slik som Mo sitt møte med statsministeren blir redusert til noe lite og ubetydelig. Utenfor romanuniverset er det fortsatt slik at «minoriteten» kommer sjeldent til ordet. Mediene ønsker å «skape» store overskrifter, gjerne overskrifter som sjokker oss. Skjønnlitteraturens rolle er at den viser frem flere perspektiver på virkeligheten, slik at flere stemmer kan komme til ordet. Dette kan gi oss et mer nyansert bilde på samfunnet. En historie er ikke alltid slik den fremstår i mediene, bildet er ikke alltid svart eller hvitt.

Shakar har som tidligere nevnt vært kritisk til hvordan mediene fremstiller saker om innvandring og integrering. I *Tante Ulrikkes vei* gir Shakar «minoriteten» en mulighet til å representere seg selv. Som jeg har belyst tidligere i oppgaven (kapittel 3.3.3), reforhandler romanen grenser i det liminale rom. I romanen setter Shakar søkelyset mot to minoritetsgutter og deres opplevelse av et økende utenforskap. Med romanen sørger imidlertid Shakar for å gi en bedre forståelse for minoriteter og dere utfordringer, noe jeg mener kan bidra til å bryte ned grenser og dermed forhindre utenforskap. Romanen retter søkelyset mot etablerte forestillinger i samfunnet. *Tante Ulrikkes vei* er en «alternativ diskurs» som «[...] ifrågasætter, kritiserar och motsätter sig förhärskande diskurser och praktiker» (van Dijk, 2005, s. 116). Forfatteren Zeshan Shakar blir en «motstemme» som problematiserer og setter spørsmålsteget ved etablerte forestillinger i samfunnet. *Tante Ulrikkes vei* kan bli sett på som en «alternativ diskurs» med potensial for endring. Shakar utvider derfor «omfanget av det [vi] klarer å forstå - hvor mange [vi] klarer å se» (Emanuelson, 2012).

Litteraturliste

- Aalberg, T. & Elvestad, E. (2005). *Mediesosiologi*. Oslo: Samlaget.
- Andersen, P. T. (2013). *Hvor burde jeg da være?: kosmopolitisme og postnasjonalisme i nyere litteratur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Appadurai, A. (2000). Grassroots globalization and the research imagination. *Public Culture*, 12, s. 1-19. <https://doi.org/10.1215/08992363-12-1-1>
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Bhabha, H. K. (2011). Culture's In-Between. I S. Hall & P. du Gay (Red.), *Questions of cultural identity*. London: SAGE Publications Ltd.
- Borud, H. (2018, 8.mars). Zeshan Shakar er vinneren av årets viktigste debutantpris. *Aftenposten*. Hentet 07.04.19 fra <https://www.aftenposten.no>
- Claudi, M. B. (2013). *Litteraturteori*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dyndahl, P. (2008). *Norsk hiphop i verden: Om konstruksjon av global identitet i hiphop og rap*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Ellefsen, B. (2017, 10.november). En blodflekk på kartet. *Morgenbladet*, s. 42-43.
- Emanuelsen, B. (2012, 25.august). Snakk til oss. Hentet 03.04.19 fra <https://www.forlagsliv.no/selvsagt/2012/07/25/snakk-til-oss/>
- Fjelltveit, I. (2018, 29.oktober). Zeshan Shakar: «Jeg undervurderer alltid hvor lite folk vet om det å vokse opp med minoritetsbakgrunn». *Aftenposten*. Hentet 05.03.19 fra <https://www.aftenposten.no/>
- Friberg, J. H. & Midtbøen, A. H. (2017). Innvandrernes etterkommere: Teoretiske og komparative perspektiver. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 1(1), 5-14. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-01-01>
- Friese, H. (2002). Introduction. I H. Friese (Red.), *Identities: Time, Difference, and Boundaries*. New York: Berghahn Books.
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne: kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, Å. (2018, 18.juni). Minoritetsgutter, klassereiser og den mystiske Groruddalen. Hentet 06.02.19 fra <http://www.manifestidsskrift.no/>
- Hall, S. (1992). The QUESTION OF CULTURAL IDENTITY. I S. Hall, D. Held & A. McGrew (Red.), *Modernity and its futures: Understanding modern societies* (bd. 4). Cambridge: Polity Press.
- Hansen, H. (2018, 12.mars). Om Stovner, fra Stovner: en innsidfortelling *Morgenbladet*. Hentet 10.02.19 fra <https://morgenbladet.no/>

- Hauge, H. (2001). Litteraturens tilgange: metodiske angrepsvinkler. I J. Fibiger, G. Lütken & N. Mølgaard (Red.). København: Gad.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet. (2019). Fellesskap og deltakelse. Hentet 03.05.19 fra <https://www.imdi.no/om-integrering-i-norge/innvandrere-og-integrering/fellesskap-og-deltakelse/>
- Jenkins, R. (2014). *Social identity*. Oxfordshire, England: New York: Routledge.
- Jönhill, J. I. (2012). *Inklusion och exklusion: en distinktion som gör skillnad i det mångkulturella samhället*. Malmö: Liber.
- Kongslien, I. (2014). Globalization in literature. I P. T. Andersen (Red.), *Acta Nordica: studier i språk- og litteraturvitenskap* (s. 111-128). Bergen: Fagbokforlaget.
- Le Page, R. B. & Tabouret-Keller, A. (1985). *Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lotman, J. M., Bryn, B. L. & Børtnes, J. (2008). *Kultursemiotikk*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Mæhlum, B. (2003). Språk og identitet. I B. Mæhlum, G. Akselberg, U. Røynealand & H. Sandøy (Red.), *Språkmøte: innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen akademiske forlag.
- Newman, D. (2006). The lines that continue to separate us: borders in our 'borderless' world, 30(2), 143-161. <https://doi.org/10.1191/0309132506ph599xx>
- Pedersen, S. S. (2016). *Søken etter «varme kjærlighetsblikket» / «varma kärleksblicken»: Forholdet mellom språk, identitet(er) og samfunn i Maria Navarro Skarangers Alle utlendinger har lukka gardiner og Jonas Hassen Khemiris Ett öga rött* (Masteroppgave). UiO Universitetet i Oslo, Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/52297/Sara-Skarabot-Pedersen-Master.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Refsum, C. (2010). Flerspråklighet i nyere skandinavisk litteratur: Jonas Hassen Khemiri og Øyvind Rimbereid. *Edda*, 97(1), 81-121. Hentet fra <https://www.idunn.no/edda/2010/01/art03>
- Rosten, M. G. (2017). Territoriell stigmatisering og gutter som "leker getto" i Groruddalen. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 1(1), 53-70. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-01-04>
- Said, E. W. (1994). *Orientalisme: vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo: Cappelen.
- Schultz, M. (2018). De klasseløse. *Agenda Magasin*. Hentet 02.02.19 fra <https://agendamagasin.no/intervjuer/de-klasselose/>
- Sernhede, O. (2002). *Alienation is my nation: hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Shakar, Z. (2017). *Tante Ulrikkes vei*. Oslo: Gyldendal.
- Shanmugaratnam, Y. (2017, 21.oktober). Straight outta Stovner. *Klassekampen, Bokmagasinet*.

- Sommerseth, K. (2018, 17. desember). Barna som faller utenfor Hentet 01.03.19 fra <https://www.reddbarna.no/fritid/nyheter/barna-som-faller-utenfor>
- Statistisk sentralbyrå [SSB]. (2018, 5. mars). 14 prosent av befolkningen er innvandrere. Hentet 10.04.19 fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/14-prosent-av-befolkningen-er-innvandrere>
- Straub, J. (2002). Personal and Collective Identity. I H. Friese (Red.), *Identities: Time, Difference, and Boundaries* (bd. 2). New York: Berghahn Books.
- Strauss, C. (2006). The Imaginary, 6(3), 322-344. <https://doi.org/10.1177/1463499606066891>
- Stølan, A. H. (2017, 23. september). Sterkt og viktig om oppvekst på Stovner: Bokanmeldelse: Zeshan Shakar: «Tante Ulrikkes vei» VG. Hentet 16.02.19 fra <https://www.vg.no/>
- Sørheim, E. M. (2017, 14. oktober). Stor roman fra Stovner. *Dagbladet*, del Signaler, s. 55.
- Tjora, A. (2018). Utenforskap. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 19.03.19 fra <https://snl.no/utenforskap>
- Tufte, T. (2003). Introduction. I T. Tufte (Red.), *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund: skandinaviske perspektiver* (bd. 3, s. 9-20). Göteborg: NORDICOM.
- van Dijk, T. A. (2005). Elitediskurser och institutionell rasism. I P. Reyes & M. Kamali, (Red.), *Bortom Vi och Dom: Teoretiske refleksjoner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritez.
- Wilson, J. & Tunca, D. (2015). Postcolonial Thresholds: Gateways and Borders. *Journal of Postcolonial Writing*, 51(1), 1-6. <https://doi.org/10.1080/17449855.2014.988434>
- Økland, S. (2017). *Norske Tilstander: Bak Frontlinjen I Norges Tøffeste Politidistrikt*. Oslo: Gyldendal.

Masterarbeidets relevans for lektoryrket

Mitt arbeid med romanen *Tante Ulrikkes vei* (2017) har vært en svært lærerik prosess. Ved å lese skjønnlitteratur får vi tilgang til andres historier. Vi tilegner oss nye innsikter både om mennesker og om samfunnet. Et slikt perspektiv dannet grunnlag for min masteroppgave. Jeg ønsket å velge noe aktuelt, en historie som forteller oss noe om hvordan det er å vokse opp i dagens samfunn. Arbeidet med selve oppgaven har gitt meg viktige innsikter i litteraturfaget. Jeg har tilegnet meg viktige metoder og teorier innenfor feltet. Jeg har lært å strukturere et større arbeid, stille gode vitenskapelig spørsmål og koble teori med argumentasjon.

Disse redskapene vil være svært nyttige som lektor. Når jeg nå skal ut i lektoryrket vil jeg benytte meg av den kunnskapen jeg har lært og forhåpentligvis vil elevene få glede av å lese skjønnlitteratur. Arbeid med en samfunnsaktuell roman og samfunnsaktuelle spørsmål gir en økt forståelse og innsikt i dagens samfunn. I tillegg har arbeidet med masteroppgaven gitt meg en faglig tyngde som jeg vil ta med meg videre i jobben som lektor. Dette fører til at jeg har gode forutsetninger for å oppfylle kompetansemål og undervise i norskfaget.

I tillegg kan jeg bruke romanen i mine to fag: norsk og samfunnsfag. Oppgaven min har vært et tverrfaglig prosjekt, der jeg har kombinert litteraturen med en samfunnsvitenskapelig tilnærming. Dette gir meg et godt utgangspunkt å bygge videre på og gode forutsetninger til å takle faglige utfordringer som lærer.

